

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

Meedia enesekriitika temaatika Eesti trükiajakirjanduses

Bakalaureusetöö

Ott Raidla
Juhendaja: Ragne Kõuts-Klemm, MA

Tartu
2009

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. TÖÖ TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....	4
1.1 Meedia, meediakriitika, meedia enesekriitika.....	4
1.2 Meedia ühiskondlik roll.....	6
1.3 Meediakriitika objektid.....	7
1.4 Meediakriitika Eestis.....	9
2. UURIMISTEEMA JA MEETOD.....	11
2.1 Uurimisteema.....	11
2.2 Uurimisküsimused.....	11
2.3 Meetodi kirjeldus.....	12
2.4 Valim ja analüüsiskeem.....	13
2.4.1 Valim.....	13
2.4.2 Analüüsiskeem.....	14
3. KVALITATIIVSE SISUANALÜÜSI TULEMUSED.....	18
3.1 Meediakriitika objektid.....	18
3.1.1 Kriitika meedia sisu osas.....	18
3.1.1.1 Negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia.....	18
3.1.1.2 Liigne meelelahutuslikkus.....	22
3.1.1.3 Valge ajakirjanduse kolletumine.....	25
3.1.1.4 Seksismi ilmingud.....	27
3.1.2 Kriitika meediategijate osas.....	28
3.1.2.1 Ajakirjandusnormide eiramine, ajakirjanike ebaprofessionaalsus.....	28
3.1.2.2 Kodanikuõiguste rikkumine.....	32
3.1.2.3 Eesti ajakirjanike suhestumisprobleemid Vene kogukonnaga.....	35
3.1.2.4 Ärapanemismentaliteedi ja kultuurituse levimine.....	37
3.2 Meediakriitika temaatika.....	39
3.2.1 Meediakriitika umbmäärasus.....	39
3.2.2 Meediakriitika madal tase.....	42
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	46
4.1 Järeldused.....	46
4.1.1 Meediakriitika objektid.....	46
4.1.2 Meediakriitika temaatika Eesti trükiajakirjanduses.....	49
4.2 Diskussioon.....	50
KOKKUVÕTE.....	53
SUMMARY.....	54
KASUTATUD KIRJANDUS.....	56
LISA – valimisse võetud artiklite loetelu.....	57

SISSEJUHATUS

Käesolevas bakalaureusetöös uurin meedia enesekriitika temaatikat Eesti trükimeedias. Tööl on kaks peamist eesmärki: 1) saada teada, mida Eesti meedia enese juures kritiseerib ja 2) anda ülevaade üldisematest meediakriitika temaatikat käsitlevatest seisukohtadest Eesti meedias.

Uurimistöö keskendub Eesti kahes suures päevalehes – Postimehes ja Eesti Päevalehes – ning kahes nädalalehes – Eesti Ekspressis ja Sirbis – ilmunud meediakriitiliste ja meediakriitika üldisemat rolli käsitlevate artiklite uurimisele.

Meediakriitika objektide ja meediakriitika teemalise arutelu kaardistamise eemärgiks on näha, milline on Eesti meedia enesekriitika põhiline olemus. Ühelt poolt: mida kritiseeritakse ja teisalt: kui palju arutatakse meediakriitika teemal, millised arvamused on levinud.

Bakalaureusetöö koosneb neljast suuremast osast: 1. osas annan ülevaate meedia ja meediakriitika teoreetilistest käsitlemistest; 2. osas tutvustan uurimismeetodit, uurimisküsimusi, valimit ning selgitan analüüsiskeemi koostamise põhimõtteid; 3. osas esitan tulemused vastavalt püstitatud uurimisküsimustele; 4. osas teen järeldusi ja diskuteerin saadud tulemuste põhjal.

1. TÖÖ TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Meedia, meediakriitika ja meedia eneskriitika

McQuaili (2003) käsitluses on massimeedia tänapäeval üks olulisemaid kultuuriinstitutsioone ja avaliku väljenduse peamisi vahendeid. Tahes-tahtmata on aja jooksul meedia iseloom muutunud: kui varem oli meedia peamiselt vahendaja ja sõnumitooja rollis, siis nüüd on meediast saanud poliitikamaastiku osaline ja meedia võim ühiskondlike protsesside mõjutajana on kahtlemata suur. Meid ei pane enam imestama, et valitsusasutused kohtlevad meediat austusega (võibolla küll vastumeelselt, aga siiski) ja on pidanud kohanduma nende loogikaga. Samuti on oluline märkida, et meedia on avaliku arvamuse foorumina ja mõjutajana hõivamas kesket kohta ka inimeste isiklikus elus, olgu selleks siis hariduse, töö, vaba aja või tarbimisega seonduv. Meedia tungib virtuaalselt ühiskonna ja selle liikmete kõikidesse kogemuslikesse aspektidesse.

„Meedia suur ulatusvõime ja jõudlus on sellele lisanud ka kõrged ootused ühiskondliku informeerija rollis. Meedialt oodatakse pidevat voogu faktilisest informatsioonist, analüüse ja kommentaare tähtsatel teemadel“ (McQuail 2003:7).

Kuna meedia on üks tugevamaid võimutegureid, on vaja selle tegevust jälgida ja tõlgendada. Lisaks avalikuks foorumiks olemise ja rahva informeerimise funktsioonile on meedial suur võim meediakasutajate maailmapildi kujundamisel.

Veel enne, kui selgitan meediakriitika rolli olulisust üha avarduvas informumis, annan ülevaate kahest sarnasest mõistest: meediakriitikast ja meedia eneskriitikast.

Kõigepealt: mida mõistan meediakriitika all?

Epp Laugu järgi võib meediakriitikat defineerida kui „arutelu 1) massiteabe/meediatoote sisu ja vormi kvaliteedi üle, 2) meediatoote loomise viiside üle ühiskondlikus, kultuurilises, tehnoloogilises, poliitilises kontekstis, 3) nii meediatoote, tootmisprotsessi kui

meediasüsteemis endas toimuvate arengute sotsiaalse ja kultuurilise tähenduse ja tähtsuse üle“ (Lauk 2006).

Nordenstrengi käsitluses tähendab meediakriitika teaduslikel alustel põhinevat meedia talitluse kirjeldamist ja hindamist, mida teostatakse peamiselt kontentanalüüsi meetoditega. Eeldatakse, et eksisteerib objektiivne reaalsus ja et seda on võimalik vähem või rohkem määratleda, kuigi praktikas võib meediakajastus olla kaugel tõesest reaalsusest (Nordenstreng & Griffin 1999).

Nordenstrengi meediakriitika käsitluses on olulisel kohal teaduslik lähenemisenurk, Epp Lauk seevastu defineerib meediakriitikat kui arutelu. Niisiis ei ole võimalik rääkida ühesest meediakriitika definitsioonist ja ühest meediakriitika vormist, vaid tuleb arvesse võtta, et erinevad autorid esitavad erinevaid definitsioone. Üritades leida meediakriitikale käesolevas töös konkreetsemat tähendust, lähtun eelkõige Epp Laugu seletusest, sest Eesti meedias teaduslikel alustel põhinev meediakriitika eeldatavasti kuigivõrd levinud ei ole. Pigem on tegemist just nimelt aruteluga, kellegi rohkem või vähem põhjendatud arvamusest meedia positiivsete ja negatiivsete olemuslike külgede kohta.

Mis eristab meediakriitikat meedia enesekriitikast? Käesolevas uurimustöös käsitlen meediakriitikat n-ö katusmõistena, meediakriitika tähistab kogu meedia suhtes tehtud kriitikat. Oluline on, et meediakriitika ei pea olema meedias avaldatud, meediakriitikaks võime pidada näiteks ka kahe inimese omavahelist meediakriitilist vestlust.

Meedia enesekriitikat defineerin töös meediakriitika ühe kitsama osana, oluliseks eristajaks definitsiooni põhjal ongi avaldamise aspekt ehk kriitika peab olema avaldatud uurimise valimi hulka kuuluvates ajalehtedes. Töö parema jälgimise huvides kasutan edaspidi lihtsalt mõistet meediakriitika (meedia enesekriitika mõiste analoogina).

Niisiis hõlmab uurimistöö käsitluses üldisem mõiste meediakriitika ühe alaliigina meedia enesekriitikat. Samuti pean selguse huvides lisama, et töös ei käsitleta konkreetsete „meediatoodete“ kriitilisi arvustusi (Hagi Šein ja Linnar Priimägi on igapäevaajakirjanduse meediaarvustusi nimetanud ka „olmekriitikaks“ (Ibrus 1999)).

1.2 Meediakriitika ühiskondlik roll

Meediakriitika peamiseks ülesandeks võib pidada meedia sisulise ja vormilise tegevuse analüüsimist ning saadud tulemuste põhjal meedia arvustamist. Meedia kõikjalejõudmise ja mõjuvõimu suurenedes on ka meediakriitika järjest vajalikum. Hoidmaks ära manipulatsioone, reaalsusemoonutusi, kallutatud informatsiooni levikut ja meedia usaldusväärsuse kadumist, ongi tähtis põhjaliku meediakriitika kultuuri olemasolu, meediakriitika avaldamine, samuti selgitamine, milleks ja kuidas meediakriitikast kasu saada.

„Ühelt poolt nõutakse meedialt suuremat vastutust ja kontrolli, seda eelkõige meedia mõjujõu, populaarsuse ja potentsiaali pärast ühiskonda kahjustada või kasu tuua. Teiselt poolt eemaldab meedia suurenenud autonoomia ja omanike kasumitaotlus meedia traditsiooniliste vastutusvormide tegevusulatusest, seda eriti õigusruumi ja sotsiaalse ning kultuurilise eliidi osas. Meedialt nõutakse selle suure ja kasvava mõjuvõimu üle arvestuse pidamist, kuid on vähe selgust või mõistmist, mis normid ja reeglid peaks kasutusele võtma“ (McQuail 2003:6).

McQuaili (2003) arutluskäigus ilmneb meediakriitika teooriat puudutav oluline märkus: meediakriitikat oleks justkui hädasti tarvis, kuid teisalt leidub meedia üldiste teoreetiliste käsitluste kõrval tähelepanuväärselt vähe meediakriitika teoreetilisi käsitlusi. See ilmnes ka käesoleva töö koostamisel, kuna meediakriitikat puudutavaid raamatuid oli võimalik leida võrdlemisi vähe. McQuail toob ka välja, et meedialt nõutakse nende mõjuvõimuga proportsionaalset vastutust ja oma tegevuse kriitilist hindamist, kuid ei osata täpselt määratleda vajalikke meetmeid, mis soovitud tulemuseni viiks.

Meedia mõjujõud ja vabadus demokraatlikus ühiskonnas on suur. Ja selle vabadusega peab vähemalt teoreetiliselt kaasnema ka vastutus ühiskonna ees. Meediakriitika ülesanne on lihtsustatult öeldes olla nn valvekoera valvekoer. Ideaalis asuks meediakriitika kusagil ühiskonna ja meediatööstuse kujutletaval piiril, et arvestada ühelt poolt meedia toimimise iseärasusi, kuid teisalt (ja prioriteedina) jälgida ja analüüsida meedia tegevuse sisulist ja vormilist vastavust ühiskonna tegelikele huvidele. Tänapäevase meediatööstuse olemus ja meediakriitika roll selles ilmneb hästi järgnevast selgitusest:

„Olemuslikult täidab massimeedia/ajakirjandus ühiskonnas korraga kaht vastandlikku rolli. Ta on (1) nn demokraatia valvekoer, ta ülesandeks on toetada demokraatiat, pakkudes mitmekülgselt ja adekvaatset informatsiooni ning valvates selle üle, kuidas ühiskonnas kasutatakse poliitilist ja majanduslikku võimu; auditooriumi käsitatakse sel juhul kodanikena; (2) meedia on kasumit taotlev ettevõtlus ja äri, luues ja pakkudes kaupa, mida saab müüa ja osta; auditooriumi käsitatakse kui tarbijaskonda. Meediakriitika keskne küsimus on nende kahe rolli omavahelise tasakaalu küsimus ehk see, kuidas meedia oma ülesandeid ühiskonnas täidab. Normatiivses raamistikus tähendab see meedia/ajakirjanduse analüüsimist ja hindamist, lähtudes selle ühiskondlikust tähtsusest – eeskätt avaliku huvi teenimise seisukohast“ (Lauk 2006).

1.3 Meediakriitika objektid

Üldiselt võib meediakriitika objektiks pidada meedia sisu ja vormi ning nende ühiskondliku mõju analüüsimist. Nagu alati, on ka meediakriitika puhul tekkinud teatud teemad või aspektid, mis haaravad suurema osa tähelepanust, jättes ülejäänud vähem või rohkem teenimatult arvustamise alt välja. Pole kahtlustki, et suur hulk probleeme on kaasnenud ja kaasneb meedia üha jätkuva kommertsialiseerumisega.

„Meedia väidetavat allakäiku näitlikustatakse tavaliselt viitega aina suuremale sensatsioonilisusele, ülbusele, agressiivsusele, ning kogu tähelepanu on suunatud seksile, kuulsuste kuritegudele ja nende skandaalidele; tasakaaluka, maitseka, väarika ja usaldusväärse informatsiooni eiramisele. ... Tugeva konkurentsi tingimustes levivad kollase pressi tunnused ka kvaliteetajakirjandusse. Ajakirjanduse professionaalsed ja eetilised standardid tunduvad olevat pigem langenud kui tõusnud“ (McQuail 2003:7-8).

McQuail (2003) kirjutab, et meediat süüdistatakse näiteks demokraatliku süsteemi tõhususe mitte-tajumises ja liigse küünilisuse pärast suhetes poliitikutega. Põhjusena toob ta välja manipuleerivate poliitpropagandistide ja meedia omavahelised suhted, mille kaheldavad huvid ja väärtused sunnivad neid jätkuvalt otsima konflikte, negatiivse alatooniga uudiseid, pöörama tähelepanu isikustamisele, skandaalidele, sensatsioonidele, mis kõik viib lõppkokkuvõttes asja tuuma eemale tegelikult vajalikust ja nõutavast poliitilisest informatsioonist

„Tänapäeva maailmas ei tähista näiteks traditsiooniline „uudis“ enam ainuüksi sellist informatsioonilist sisu, mis oleks selgesti eristatav meelelahutusest, suhtekorraldusest ja reklaamist. Kommertslikus formaadis ja kontekstis esitatud uudissõnumid ja –pildid segunevad ja konkureerivad tähelepanu kõrvale juhtivate reklaamide ja meelelahutuslike tekstidega. Samad kultuurilised metafoorid ja mütoloogilised maailmavaated – „primitiivsed“ versus modernsed kontseptsioonid; nationalism defineeritud kui tehnoloogiline ja sõjaväeline jõud; rassilised, etnilised ja religioossed stereotüübid; lääne moetööstus kujutamas naiselikku ilu; maskuliinsus väljendatud vägivaldse käitumisena – vohavad läbi erinevate meediažanride“ (Nordenstreng & Griffin 1999: xv). Sellest selgitusest lähtudes leiab Nordenstreng, et meediakriitika ülesanne on pöörata senisest hoopis suuremat tähelepanu rahvusvaheliste meediakorporatsioonide tegevuse kvaliteedile.

Niivõrd vaieldav kui see ka ei ole, võib lõviosale meediakriitika objektidele leida kas otsese või kaudse põhjuse just nimelt meedia kommertsialiseerumisest. Kuigi meediakriitika olemus autoritaarsetes ja liberaalsetes ühiskondades ei ole võrreldav, võib väita, et kaasaegsetes demokraatlikes riikides on meediakriitika käsitusained üsna samalaadsed. Denis McQuail (1999: 36) on kokkuvõtvalt osutanud meedia valupunktidele järgmiselt: „Meedia on järjest enam orienteeritud meelelahutusele, mille tagajärjeks on viis, kuidas meedia kajastab poliituudiseid – ja teemasid (või on nende kajastamises läbi kukkunud). Toimub järkjärguline depolitiseerumine. Vanad väärtused vanas vormis (nt tõsine poliitiline informatsioon) on üha enam vähem respektieritud või vajalik. Mõned uued tendentsid hõlmavad poliitika isikupärastamist ja veelgi kõmulisemaks muutumist ning kohustab poliitikuid käituma mitte poliitilise loogika, vaid pigem meedia toimimise loogika järgi“.

1.4 Meediakriitika Eestis

Otsides infot meediakriitika olemasolu ja elujõulisuse kohta Eestis, andsid erinevate autorite tekstid üsna üheselt mõista, et meediakriitika temaatika ja meedia kritiseerimine Eestis on 1) kesiste traditsioonidega ja 2) enamasti suhteliselt pealiskaudne.

Eriti kriitiline sel teemal on Epp Lauk, kes leiab, et Eesti ajakirjandusväljaannetes ei ole tagatud ajakirjanike kriitiline eneseanalüüs ja meediakriitika avaldamine.

„Ajakirjandusvabaduse olemasolu ei tähenda, et automaatselt oleks tagatud ka individuaalne sõnavabadus. Seda on aga vaja, et ajakirjanikud julgeksid kriitiliselt analüüsida oma väljaande/kanali tööd ja selle tulemusi, et saaks üldse tekkida meediakriitiline diskussioon. Praegu neid tingimusi Eestis ei ole“ (Lauk 2006).

„Eesti väikese ja kontsentreeritud meediaturu tingimustes pole lugeja-vaataja valikuvõimalused just kuigi suured. Turukonkurentsi surve all ajakirjanduse sisu järjest enam kommertsialiseerub. Sellest ei ole vaba ka avalik-õiguslik ringhääling. Meedia ärihuvisid väljendab kõige selgemini seisukoht: anname lugejale võimalikult rohkem seda, mis kõige paremini „müüb“ – meelelahutust, sensatsiooni, krimi. Analüütilise meediakriitika täielik puudumine soodustab auditooriumi maitse ja mõtlemisvõime „allakäigu spiraali“ tekkimist – müüginumbrite suurendamine toimub sisuliselt kvaliteedi languse arvel. Pädev ja regulaarne meediakriitika (mis on traditsiooniks nt Põhjamaades ja USAs) diagnoosib meedia kvaliteedi probleeme ja aitab kasvatada kriitiliselt mõtlevat lugejat-vaatajat, kes ei rahuldu ainult „kergestiseeditava tootega““ (Lauk 2006).

Hagi Šein ja Linnar Priimägi märkisid 1999. aastal samuti, et Eesti meediaväljaannetes „on vaid nn olmekriitika, igapäevaajakirjanduse "meediaarvustused", päevalehtede eelviimaste külgede nupud. Kriitika ideaalkujul, distantseeruv tekstianalüüs, praegu Eesti ajalises kirjanduses kohta ei leia“ (Ibrus 1999).

Margus Allikmaa on (eelkõige küll televisioonist lähtudes) toonud sisse ka meedia kultuurilise ja sotsiaalse aspekti: „Kultuurilisest ja sotsiaalsest tähendusest saadete puhul ei räägita, räägitakse vaid reitingutest. Eestis pole tõsiseltvõetavat meediakriitikat“ (Kruusmaa 2007).

„Ajakirjandusel on võimalus blokeerida ebameeldivad teemad ja vältida avalikku kriitikat ja debatti. Pole ühtki mehhanismi, mis sunniks ajakirjandust seda kriitikat taluma ja avaldama. Lisaks on meie meediaorganisatsioonid ja nende toimimine täiesti läbipaistmatud – avalikkus ei tea neist tegelikult midagi. ... Kui meedia ei ole avatud vabale ja ausale debatile iseenda üle, siis on meil probleemid demokraatiaga“ (Lauk 2006).

Probleem võib peituda nii selles, et ajakirjanikel ei ole töö kõrvalt aega meediakriitikale tähelepanu pöörata, teisalt (ja tõenäolisemalt) on loomulikult võimalik, et ajakirjanikud tajuvad probleeme, kuid ei julge/ei taha mingitel põhjustel tööandja väljaannet kritiseerida. See väljendub ka Epp Laugu arvamuses: „Eesti üliliberaalne mediapoliitika soodustab meediaorganisatsioonide võimalusi summutada ja vältida teatud teemasid ning oma tegevuse ja selle taustade selgitamist avalikkusele. ... Sõnavabadus on ohus“ (Lauk 2006).

2. UURIMISTEEMA JA MEETOD

2.1 Uurimisteema

Töös uurin Eesti trükimeedia (Postimehes, Eesti Päevalehes, Eesti Ekspressis ja Sirbis avaldatud meediakriitikat käsitlevate artiklite põhjal) eneskriitika olemust: mida konkreetselt kritiseeritakse, millisel määral meediakriitika teematikal arutletakse ja millised teemad meediakriitikaga seoses tõstatuvad?

Kuna meediakriitikat käsitlevaid uurimustöid on Eestis väga vähe (õigupoolest leidis käesoleva töö autor vaid ühe meediakriitikat uuriva töö: Katrin Jaaksoni uurimuse meediakriitika olukorrast Eesti päevalehtedes), samal ajal võttes arvesse meediakriitika olulist rolli meediamaastiku ja avaliku arvamuse kujundamisel, olen arvamusel, et teema uurimine on oluline.

2.2 Uurimisküsimused

Mida Eesti meedia enese juures kritiseerib? Saada teada konkreetsed aspektid, mida kritiseeritakse, need kategoriseerida, näitlikustada ja seletada.

Kas ja millisel määral Eesti meedia arutleb meediakriitika teematikal? Millised teemad tõstatuvad meediakriitikat käsitlevas arutelus? Meediakriitiliste artiklite koondamisel ja nende läbitöötamisel on võimalik teada saada ja teha üldistusi selle kohta, millises ulatuses ja kui oluline on meediakriitika teematika Eesti ajakirjanduses üldiselt. Näha seda, kas, kuidas ja mil määral Eesti meedia arutleb meediakriitika teematikal ja millised on olulisemad tõstatuvad teemad.

2.3 Meetodi kirjeldus

Uurimismeetodina kasutan kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis võimaldab artikleid sügavuti analüüsida ja jätab ruumi interpretatsioonile.

Kvalitatiivne sisuanalüüs on valitud eelkõige põhjusel, et uurin konkreetselt kriitikaobjekte ja meediakriitika teemalist arutelu. Kvantitatiivne analüüs oleks eelistatav juhul, kui uuriksin näiteks meediakriitika teemaliste artiklite hulka mingi perioodi jooksul või erinevate kritiseerimisobjektide kajastatuse hulka. Kvalitatiivne sisuanalüüs sobib hästi, kuna keskendun kriitikaobjektide ja autorite välja toomisele, olenemata nende artiklite/tehtud kriitika hulgast, seega oluline analüüsimaterjal on just artiklite sisu, mitte nende hulk.

Kvalitatiivseid analüüsimeetodeid kasutatakse eelkõige selleks, et uurida protsesse ja tähendusi, mille puhul hulk, kogus, intensiivsus või sagedus ei ole täpselt mõõdetavad. Kvalitatiivsed meetodid hõlmavad mitmesuguse empiirilise materjali kogumist ja uurimist – juhtumianalüüs, personaalne kogemus, elulugu, intervjuu, vaatlus –, mis kirjeldab inimeste eluviisi, rutiine, problemaatilisi momente ja nende tähendusi. (Denzin & Lincoln 2000)

Kvalitatiivset analüüsi kasutatakse artiklites kirjas oleva kriitika määratlemiseks, selekteerimiseks, kategoriseerimiseks ja analüüsimiseks ning saadud andmete põhjal järelduste tegemiseks.

Kvalitatiivne tekstianalüüs tähendab materjali struktureerimist, variatiivsuse kirjeldamist ja üldistuste tegemist. Uuritav tekst võib olla nii hästi kiri blanketil kui hauakivil, osa vestlusest või ajalehe artikkel. Materjal süstematiseeritakse ja kodeeritakse – määratakse kategooriad, mis võtavad üldistatult kokku tekstides hajali oleva teabe. Interpretatsiooni esitades illustreeritakse konkreetseid näiteid tsitaatide näol. (Denzin & Lincoln 2000)

2.4 Valim ja analüüsiskeem

2.4.1 Valim

Valimisse võtsin perioodil 1. jaanuar 2008 – 31. detsember 2008 Eesti kahe suure päevalehe – Postimehe ja Eesti Päevalehe – paberväljaandes ning kahe nädalalehe – Eesti Ekspressi ja Sirbi – paberväljaandes ilmunud meediakriitilised või meediakriitikat käsitlevad artiklid.

Uuritav periood – üks aasta – on valitud lähtuvalt sellest, et 41 valimisse võetud artiklit on töö mahtu arvestades piisav hulk. Loomulikult annaks pikem periood parema ülevaate ja oleks esinduslikum, kuid arvan, et sel juhul oleks analüüsitavaid artikleid saanud liiga palju. 2008. aasta valisin võimalikult hiljutiste andmete saamise eesmärgil: et kogutud materjal annaks adekvaatse ülevaate hiljuti kritiseerimist leidnud aspektidest.

Postimehe ja Eesti Päevalehe valisin uurimiseks seetõttu, et need on kaks Eesti suurema tiraažiga kvaliteetset päevalehte, Eesti Ekspressi ja Sirbi valikul sai määravaks nimetatute olulisus Eesti nädalalehtede hulgas, samuti on just neis väljaannetes ilmunud tihti meediakriitilisi artikleid, seega on nende uurimine oluline.

Valim koosneb paberlehtede läbivaatamisel leitud meediat arvustavatest ja meediakriitika rolli üle arutlevatest artiklitest, mis tähendab, et artikli (pea- või kõrval)teemaks pidi olema meedia toimimine ja välja pidid olema toodud probleemid meedia toimimises. Peateema all pean silmas artikli läbivat teemat. Kõrvalteemaks on aga teema, mida on artikli mõnes osas käsitletud, kuid mis ei pea olema kirjutise läbivaks sõnumiks. Meedia all on siin silmas peetud nii trükiajakirjandust, televisiooni, raadiot, samuti interneti-meediat, mille kohta tuleb teha siiski üks täpsustus. Välja on jäetud online-meediaga seotud netikommentaariumide kohta käiv kriitika ja arutelu, sest see ei haaku uurimistöö teema ja uurimisküsimustega.

Osaliselt meediakriitiline artikkel on näiteks Malle Pärna kirjutis, kes alustuseks kirjutab üldmoraliseerivalt, kuid põikab siis korraks televisiooni kritiseerimise juurde: *„On häbiväärne, et meie televisioonikanalid edastavad nii kõnes kui ka ekraanil subtiitritena ebatsensuurseid sõnu. Sellega asetavad nad enda allapoole elementaarsest kultuursustasandist. On ülim aeg hakata nõudma, et meedia meie lapsi päriselt ära ei rikuks,*

ei harjutaks ebaviisaka, harimatu kõnepruugiga. Kultuur peab jääma kultuuriks, ja meedia peab asetama ennast kultuuri hulka.“ Pärast seda kirjutab ta taas üldisest moraalist ja õigustest. Selle konkreetse ja samalaadsed artiklid jätsin valimisse.

Leitud artiklitest jätsin välja juba mainitud „olmekriitikat“ tegevad artiklid (sel põhjusel jäi välja ka näiteks „Meediaarvustuse“ rubriik Postimehes). Siinkohal näiteks lõi Andri Maimetsa kirjutatud arvustavast artiklist TV3 saate „Värske Ekspress“ kohta („Meediaarvutuse“ rubriik Postimehes, kus ajakirjanikud arvustavad igas artiklis mõnd konkreetset saadet): *„Ajakirjanduslikult ehk põnevaimat materjali pakkunuks saate avalahinguks olnud mõttemäng Johannes Kerdiga – kuidas käituks kindralleitnant olukorras, kui tal tuleks Vene kindralina Eestit rünnata. Siin demonstreeris Raud aga ajakirjanduslikku küündimatust, hakates äkki rääkima Venemaa tuumarünnakutest Eesti vastu...“* „Olmekriitika“ puhul on oluline just see eristav nüanss, et neis artiklites kritiseeritakse või arvustatakse vaid ühte kindlat „meediatoodet“. Näiteid erinevatest saadetest toovad ka üldisemat meediakriitikat teinud autorid, kuid nende artiklite valimisse võtmise eeldus oli, et artikkel peab põhiliselt kirjutama üldisemast kriitikast.

Täielikult meediakriitikale keskenduvaid või meediakriitika olemuse üle Eesti meedias arutlevaid artikleid oli vähe, rohkem leiduski artikleid, milles mõni lõik oli kirjutatud meediakriitika teemal.

Põhjalikuks analüüsiks valisin 41 artiklit: neist 17 Postimehest, 8 Eesti Päevalehest, 8 Eesti Ekspressist ja 8 artiklit Sirbist.

Toon siinkohal tabelina (tabel 1) välja valimisse võetud artiklite autorid, pealkirjad, väljaanded ja ilmumise kuupäevad. Artiklite arvu (41) autorite arvuga (33) võrreldes selgub, et meediat kritiseerivate või meediakriitika teemal kirjutavate autorite hulk on üsna suur (lähtudes just erinevate autorite ja artiklite koguarvu suhtest). Kolmelt autorilt (E. Arujärv, I. Raag ja K. Tarand) on valimis kolm artiklit, kahelt autorilt (E. Lauk ja Postimehe „hea tava rikkumised“) kaks artiklit ning 28 autorilt on valimis üks artikkel.

Tabel 1. Valimisse võetud meediakriitilised või meediakriitika teemal kirjutatud artiklid.

Autor	Artikli pealkiri	Väljaanne	Ilumise kuupäev
Evi Arujärv	Info kõveras ruumis	<i>Eesti Päevaleht</i>	03.10.2008
Evi Arujärv	Õigluse võidu nimel?	<i>Eesti Päevaleht</i>	11.04.2008
Evi Arujärv	Idealism on ilus...	<i>Sirp</i>	14.03.2008
Andres Herkel	Kodaniku- või ärapanemisühiskond?	<i>Sirp</i>	07.03.2008
Priit Hõbemägi	Anonüümsed kommentaatorid ahju!	<i>Eesti Ekspress</i>	29.02.2008
Tiina Kaalep	Enesekindluse tööstusharu	<i>Sirp</i>	21.03.2008
Marta Karu	Suveajakirjandus	<i>Eesti Ekspress</i>	08.08.2008
K. Kesküla, S. Nestor ja M. Tõnson	Neljas võim kolib internetti...	<i>Eesti Ekspress</i>	14.03.2008
Rain Kooli	Seksism meedias – tõusev trend	<i>Eesti Ekspress</i>	03.10.2008
Merit Kopli	Mis teeb muret tänases ajakirjanduses	<i>Postimees</i>	04.03.2008
Neeme Korv	Kummitused	<i>Postimees</i>	16.05.2008
Igor Kotjuh	Eestivenelane tahab rääkida	<i>Eesti Päevaleht</i>	11.07.2008
Margus Kruut	Meediaarvustus: paremaid mõtteid!	<i>Postimees</i>	04.01.2008
Mihkel Kärmas	Tõe devalveerumine meedias ehk Kuhu kadus rahva usaldus?	<i>Eesti Päevaleht</i>	31.10.2008
Epp Lauk	Ajakirjandusest ja kriitikast	<i>Sirp</i>	29.02.2008
Epp Lauk	Mõtteid ajakirjanduseetikast	<i>Sirp</i>	28.03.2008
Aivar Loog	Sõnavabaduse võlu ja valu	<i>Sirp</i>	21.03.2008
Andres Maimik	Avalik-õiguslik igavus	<i>Postimees</i>	13.02.2008
Silver Meikar	Suukorvistame poliitikud	<i>Postimees</i>	31.01.2008
Karin Paulus	Taastagem ajakirjanduskapital!	<i>Eesti Ekspress</i>	08.08.2008
Barbi Pilvre	Lihtne elu, naised ja ajakirjandus	<i>Eesti Ekspress</i>	01.08.2008
Postimees	Postimees rikkus head ajakirjandustava	<i>Postimees</i>	27.05.2008
Postimees	Postimees rikkus head ajakirjandustava	<i>Postimees</i>	14.06.2008
Priit Pullerits	Meediaarvustus: mis leht on seksikaim?	<i>Postimees</i>	22.01.2008
T. Pöld ja D. Hanschmidt	Justiitsminister Langi väide kohtunike meediahirmust ei vasta tõe	<i>Postimees</i>	03.11.2008
Malle Pärn	Nädala kiri: labasuse vastu	<i>Postimees</i>	20.06.2008
Ilmar Raag	Kuidas sügist üle elada?	<i>Eesti Päevaleht</i>	23.07.2008
Ilmar Raag	Jaamast, kust rong just mööda läks	<i>Postimees</i>	21.06.2008
Ilmar Raag	Meediakriitika läbipõrumine	<i>Eesti Päevaleht</i>	31.10.2008
Toomas Raudam	(Enese)kriitiline meedia?	<i>Eesti Ekspress</i>	18.04.2008
Ivo Rull	Äraspidised meediaauhinnad	<i>Postimees</i>	24.01.2008
Siram	Surmakuulutused, sünnipäevaõnnitlused ja sõnavabadus	<i>Postimees</i>	18.02.2008
Tarmu Tammerk	Uudis, mida polnud	<i>Postimees</i>	02.05.2008
Kaarel Tarand	Enesekaitsest pole abi	<i>Postimees</i>	10.03.2008
Kaarel Tarand	Nad tegid seda jälle	<i>Sirp</i>	08.08.2008
Kaarel Tarand	Sündmusteta nädal	<i>Sirp</i>	02.05.2008
Olga Temnikova	Kastreeritud ajakirjandus	<i>Eesti Ekspress</i>	09.05.2008
Ingrid Tähismaa	Kollane press on kõiges süüdi?	<i>Eesti Päevaleht</i>	31.10.2008
Agu Uudelepp	Propaganda parim vastumürk	<i>Postimees</i>	13.12.2008
Sulev Valner	Ajakirjandus kui toit ja meelelahutus kui uni	<i>Eesti Päevaleht</i>	31.10.2008
Rein Veidemann	Teie inimlik kõrgus!	<i>Postimees</i>	04.01.2008

2.4.2 Analüüsiskeem

Analüüsin oma töös artiklitest kogutud meediakriitilisi või meediakriitikast kirjutavaid tekstiosi.

Konkreetsete meediakriitika objektide välja selgitamiseks kogun artiklitest kokku kõik selgesõnaliselt ja mõista andvalt kirja pandud kriitilised seisukohad ja arutlused, millest enamiku toon näidetena välja ka tulemuste esitamisel. Saadud seisukohtade sisu põhjal loon kategooriad, mille alla koondan vastavalt sobivusele kõik kogutud kritiseerivad arvamused. Järgneb kategooriate esitus ja iga üksiku kategooria analüüs ja mõtestamine koos näidetega artiklitest.

Meediakriitika temaatika üldisema arutelu olemust hindan ja analüüsin konkreetselt Eesti meediakriitika rolli ja toimimise kohta käiva kriitika põhjal, jättes välja eelmises punktis esitatud kritiseerimisobjektid.

Artiklite valimise, nende läbitöötamise ja kategooriate loomise järk-järguline käik:

1. vaatasin läbi kõik 2008. aasta Postimehed, Eesti Päevalehed, Eesti Ekspressid ja Sirbid.
2. panin meediakriitilised või meediakriitikat käsitlevad artiklid kirja koos nende autorite nimede ja avaldamise kuupäevadega.
3. valimisse kuulumise kriteeriumiks on laiem meediaarvustus, seisukohavõtt meedia tegevuse ja toimimise kohta, üldine meediakriitikat käsitlev artikkel. Valimist jäid välja nn olmekriitilised artiklid, milleks olid ka enamik Postimehe ja Eesti Päevalehe eelviimastel lehekülgedel ilmunud vastavad meediast kirjutavad rubriigid.
4. otsisin artiklid ajalehtede veebide kaudu üles, lugesin teistkordselt läbi ja koostasın teise, sisuliselt korrastatud nimekirja.
5. töötasin artiklid põhjalikult läbi, kogudes neist kokku meediakriitikat käsitlevad ja üldiselt meediakriitilised laused ja lõigud, kuid tehes seda tähelepanelikult nii, et kirjutatu sisuline sõnum ei muutuks ja oleks kontekstipõhine. Samas kirjutasin igale lõigule juurde märksõnad, mis on autori kandvaks mõtteks.

6. lõin märksõnadest kategooriad ja jagasin kõik väljavõtted sobivate kategooriate alla, meelevaldse jagamise vältimiseks moodustasin uue kategooria juhul, kui mõni seisukoht ei sobitunud ühegi eelmise kategooriaga.
7. korrastasin väljavõtteid veelkord ja sõnastasin märksõnade põhjal igale kategooriale pealkirja.
8. analüüsisin järjest iga kategooria all olevat kriitikat, komplekteerisin omakorda neis olevad sarnased seisukohad, näitlikustasin oma arutluse väljavõtetega erinevate autorite artikkelitest.

1. Uurimisküsimus - kriitikaobjektide leidmine

Artiklitest võetud kriitilised tekstiosad rühmitasin märksõnade abil. Märksõnadena kasutasin enamasti selekteeritud tekstiosades (artikli autori) kasutatud sõnu (nt negatiivne, dramatiseeriv, seksismi levik, kultuuritus, ajakirjanike ebaprofessionaalsus jne). Jagasin kriitika esialgu märksõnagruppidesse, misjärel oli aga ilmne, et kategooriad ja neis olev kriitika on erineva hõlmavusega, erineva sihiga, arvustab meediat erinevatest paradigmadest lähtudes.

Kuna kriitikat tehti erinevatel tasanditel (arvustati meedia olemuse ja tegevuse erinevaid tasandeid, nt „negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia” võrreldes „valge ajakirjanduse kolletumisega”) siis pidasin mõistlikuks (ja kuna märksõnadest loogiliste kategooriate loomine seda eeldas) jaotada märksõnadest tulenevalt kriitika kahte suuremasse ossa: 1. kriitika meedia sisu osas, 2. kriitika meediategijate suhtes.

1. Kriitika meedia sisu osas – üks katuskategooria, kuhu alla koondasin konkreetsemalt meedia sisu kritiseerivad seisukohad. Selle katuskategooria alamkategooriateks on a) negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia, b) liigne meelelahutuslikkus, d) valge ajakirjanduse kolletumine, d) seksismi ilmingud.

2. Kriitika meediategijate osas – teine katuskategooria, kuhu koondasin eelkõige kriitika meediategijate ja –tegevuse suhtes. Alamkategooriateks siin on a) ajakirjandusnormide eiramine, ajakirjanike ebaprofessionaalsus; b) kodanikuõiguste rikkumine; c) Eesti

ajakirjanike suhestumisprobleemid Vene kogukonnaga; d) ärapanemismentaliteedi ja kultuurituse levik.

2. Uurimisküsimus - meediakriitika temaatika

Meediakriitika teemalise arutelu hindamiseks ja autorite seisukohtade selgitamiseks kogusin artiklitest kokku need tekstiosad, kus autor arutas meediakriitika teemal, avaldas oma seisukoha Eesti meediakriitika olukorra kohta. Juba nende tekstiosade kogumisel eristus üldise märksõna „meediakriitika Eestis” all kaks erinevat teemat.

1. „meediakriitika umbmäärasus”, mis hõlmab n-ö vastukriitikat meediakriitikutele, kes tavadsevad arvustada kogu meediat, määratlemata konkreetsemat kriitikaobjekti. Paljud autorid olid seisukohal, et kogu meediat ei saa ühtmoodi ja ühtedel alustel kritiseerida, vaid tuleb vahet teha erinevatel meedia liikidel. Selle kategooria sisu ei ole otseselt meediat kritiseeriv, vaid meediakriitika olemust ja põhjendatavust käsitlev, ning sobib seega kahtlemata hästi just teisele uurimisküsimusele vastuse saamiseks.

2. „meediakriitika madal tase”, selliselt nimetasin kategooria, kuhu koondasin autorite meediakriitika temaatilise arutelu seisukohad, milles oli läbivaks teemaks Eesti meediakriitika vähene suutlikkus ja segane probleemipüstitus.

Tulemuste esitamisel lähtun uurimisküsimuste järjekorra loogikast: kõigepealt esitan moodustatud meediakriitika objektide kategooriate põhjal tulemused selle kohta, mida Eesti meedia enese juures kritiseerib.

3. KVALITATIIVSE SISUANALÜÜSI TULEMUSED

Sisuanalüüsi tulemused esitan vastavalt püsitatud uurimisküsimuste järjekorrale.

3.1 Meediakriitika objektid

Kõigepealt annan vastuse küsimusele, mida Eesti meedia enese juures kritiseerib, tuues järjest välja märksõnade abil loodud meediakriitika objektide kategooriad.

3.1.1 KRIITIKA MEEDIA SISU OSAS

3.1.1.1 Negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia

Analüüsitavates artiklites kritiseeriti Eesti meediat tihti ühiskonda lõhestavana, vastutustundetuna, manipuleerivana ja reaalsust moonutavana.

Nimetatud probleemid tulenevad kritiseerijate arvates sagedasti teadlikult valitud manipulaatiivsest keelevalikust ja esitluslaadist. Näiteks leiab meediaekspert Agu Uudelepp, et meedia ei tohiks rahva ette paisata toorest informatsiooni, mis võib mõjuda ühiskonda lõhkuvalt.

„Kas teate, mis ühendab lauseid «Somaalia piraadid soovivad ausaid läbirääkimisi», «Venemaa tahab õiglast naftahinda», «Venemaa ballistilise raketi katsetus oli edukas», «Kirde-Eestis kuulutati välja Eesti NSV», «Õine Vahtkond korraldab uuringu vene autonoomia loomisest Põhja-Eestis»? ...Natuke keerulisem vastus on see, et need on propaganda- ja desinformatsioonikampaaniate ilmingud Eesti lehtedes. Maakeeli öeldes ajupesu. Nii vahendataksegi meile pilti ausatest piraatidest, õiglastest energiarelva vibutajatest ning ül edukatest sõjatehnika loojatest. Otsesõnu ei ole see ju ohtlik, kuid murelikuks muudab ikka. Sest kui väikestes asjades neelatakse propagandistlikud konksud alla, siis võidakse seda teha ka suurtes. Kurval kombel ongi nii läinud. Gruusia sündmuste taustal hakkas levima uudis, nagu oleks Kirde-Eestis välja kuulutatud Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Pealkirjad olidki just sellised. Õige, selline pealkiri müüb. Kuid Eesti

ajakirjandusväljaandes sellise pealkirja panija vastutustunne on täpselt sama suur kui Jaan Tatika õppimisehimu – ümmargune null.“ (Uudelepp. Postimees, 13.12.2008)

Uudelepa toodud näited pealkirjadest ei pruugi küll lugejale mingit erilist mõju avaldada, kuid ta toob välja olulise nüansi, et kui kaob vastutustunne tühistes ja väikestes asjades, siis võib see kanduda üle järjest olulisemate ja mõjukamate teemade kajastamisele.

Kaarel Tarand arvab samuti, et meediaväljaannete keelevalik ei ole huvitatud objektiivsusest ning põhjendamatult negatiivselt kajastatakse tema sõnul just poliitikute ja poliitikaga seonduvat. (Riigivõimu kajastamisel eriti halvustava tooni kasutamisest kirjutas ka Denis McQuail, tema mõttekäik on esitatud töö teoreetilises pooles.)

„Kas keelevalik peegeldab mingit suunda suurema eesmärgi poole – suurema jõupingutuseta leiab ju peaaegu iga päev lehtedest samas helistikus suunavaid, halvustavaid jne pealkirju, mille toon pahatihti ka sisusse edasi kandub. Eriti, kui tegu on uudistega avaliku võimu tegevusest ja riigikorralduse küsimustest. ... Kus mujal kui ajakirjanduses saavad sünonüümideks läbirääkimised ja sõda, eriarvamused ja tüli, mõttevahetus ja lahing?“ (Tarand. Postimees, 10.03.2008)

Nagu Tarand, nii on ka Andres Herkel ja Ilmar Raag arvamusel, et meedia on võtnud eriti agressiivse ja negatiivse lähenemise avaliku sektori ja poliitikute suhtes. Probleemile lisab tugevasti kaalu mõjutatavuse aspekt: negatiivse agressiivsusega meelestatud meediakajastus kandub üle lugejatele ning vormib selle põhjal tõenäoliselt suuresti inimeste hoiakuid ja käitumist, soodustades ärapanemise-mentaliteedi levimist.

„Raske polnud sealsamast leida veel vingemat pealkirja: „Ligi trampis Padari maksuideo porri“! Mõtleme nüüd, millist ettekujutust poliitikast see pealkiri meis kujundab. Kui läheneda mitte rahanduslikult, vaid dramaturgiliselt, siis on kõige rahulikum sõna selles lauses „maksuideo“. Järelikult võib „maksuideo“ siin ka kahe silma vahele jääda. Niisiis kangastub lugeja kujutluses pilt Ligist, kes mingis mülkas endast märksa kogukamat Padarit porri trambib. Just selline on tegelikult kogu Eesti poliitika imago.“ (Herkel. Sirp, 07.03.2008)

„See tähendab, et meedia, kus soovitakse kasumit lõigata inimlike tragöödiate eksponeerimisest, keskendub pigem avalikule sektorile, kus õnnetuste põhjus ja tagajärg on selgemini kujutatavad. ... Seda hoolimata iga konkreetse juhtumi spetsiifikast, sest peavoolu

ajalehes lihtsalt ei ole ideoloogiliselt võimalik avaldada artiklit, mis ei asuks üksikisiku poolele ja organisatsiooni vastu.“ (Raag. EPL, 23.07.2008)

„Täiesti kindlasti pannakse sotsiaalporno ka valimisvankri ette, et elimineerida poliitilisi vastaseid minevikku suunatud kriitikaga, mis samuti ei aita kaasa tulevikku suunatud perspektiivi loomisele. ... Kuid isegi kui me tõmbaksime mõned poliitikud kohe turuväljakul ratta otsas neljaks, ei parandaks see riigi rahalist seisu.“ (Raag. EPL, 23.07.2008)

Kriitiliselt suhtutakse meedia liigsesse keskendumisse dramatiseeriva, negatiivse ja eetika piire kompava informatsiooni edastamisele. Selline tegutsemisviis mõjub kriitikute arvates ühiskonda lõhestavalt ja tekitab asjatut närvilisust, pärsib inimeste reaalsustaju kujunemist ja soodustab seeläbi vildaka maailmapildi tekkimist. Teisalt antakse aru, et täiesti tõese pildi edastamine ei olegi võimalik, sest siis tekiks reaalsuse asemele teine reaalsus. Lihtsustamine on vajalik, kuid see peaks jääma reaalsusele lähemale.

„Meedia jaburaimaks, kommertsiaalse taustaga valikupõhimõtteks võiks pidada n-ö loodusõnnetuse mudelit: mitte ainult õnnetuste, vaid mis tahes ühiskonnaelu sündmuste serveerimist moel, mis rõhutab sündmuse fataalsust, kriminaalsust, dramaatilist iseväärtust, valgustamata põhjuslikke seoseid ja eellugu. Sellest põhjendatud etteheide – süüdistus tõelusepildi fragmenteerituses.“ (Arujärv. Sirp, 14.03.2008)

„Enesekehtestamise akt, infantiilne või mänguline jõhkrus, on avalikes sõnumites sageli tugevam ajend kui intellektuaalne veenmistung, verbaalse provokatsiooni hulljulge tähtsam sõnumi sisust. Peale netikommentaaride põhineb sellel ka suur hulk „uuriv-meelelahutuslikku“ ajakirjandust. Võib ka arvata, et suure, passiivsema osa jaoks inimestest samastubki meelelahutuslik elupilt, milles liiklusõnnetused ja kodukootud poliitskandaalid põimuvad prominentide seltsi- ja suguelu sündmustega, „päris eluga“. Aga mis on „päris“?“ (Arujärv. Sirp, 14.03.2008)

„Aga ajakirjandus tõestas end möödunud nädalal „neljanda võimuna“ efektselt ja enesehävituslikult. Toimetused näitasid, et neil on säilinud sõltumatu ainuvõim määrata omaenda väljaannete sisu, hoolimata karvavõrragi sellest, mis toimub reaalses elus teisel pool toimetuse seinu. (Tarand. Sirp, 02.05.2008)

„See on omamoodi nõiarang: mida rohkem on infot ja selle vahendajaid, seda enam teavet lihtsustatakse ja vahtu lüüakse, kuni sellel on tegelikkusega väga vähe pistmist.“ (Kärmas. EPL, 31.10.2008)

Kaarel Tarandi kriitika üks aspekte rõhutab vohava ajakirjandusvabaduse tõttu tekkiva liigest agresiivsusest ja skandaalihinimulisusest tulenevat paranoilist skeptitsismi probleemidesse, mis tegelikult oleksid lahendatavad rahumeelselt analüüsides. Faktidele tuginemise kriteeriumi hägustumine, üldine eetikareeglite eiramine soodustavad ajakirjanike tsunftis täieliku vabaduse tunde levikut.

„Antud juhul on anonüümsed juhtkirjanikud otsustanud röövida loomeinimeste au, usaldusväarsuse, võimalik, et ka töövõime ja sellega seoses sissetuleku. ... Ja mis õigusega see meilt on võetud? Põhjendus, et oh, ärge pange tähele, suverepoterid ja hapukurgihooaeg, on ebapiisav.“ (Tarand. Sirp, 08.08.2008)

„Niisiis, oma väidete tõestuseks (laristamine ja korruptsioon) pole toimetustel ette näidata ühtki fakti. Korruptsioon, millele Äripäev selgelt viitab, on Eestis seadusevastane tegu. Seega, tänase seisuga on juhtkirjades esitatud kulkale valesüüdistus seadusevastases tegevuses ehk kuriteos ja avalikkusele valetatud. Teiseks on avalikult solvatud tuhandeid inimesi, kes on küll kulkast oma ettevõtmiseks raha saanud, kuid ei ole „asjapulkade tuttavad-sõbrad“. (Tarand. Sirp, 08.08.2008)

Andres Herkeli arvates läheb ajakirjandus ülemäära kergekäeliselt kaasa poliitikute manipulatsioonidega, mis vastasel juhul võiksid täielikult läbi kukkuda. Kuigi informeeriv eesmärk võib olla oma olemuselt õilis, võib see mõnikord luua hoopis vastupidise efekti ja moonutada inimeste arusaama tegelikkusest.

„Poliitiliste avalduste teravus ja katsed lihtsate vahenditega punkte võtta ei toimiks, kui ajakirjandus seda ei toetaks. Ajakirjandus tuleb meil aga selliste asjadega väga lihtsalt kaasa. Pealegi „müüb“ terav ärapanemine ja ebaadekvaatsus paremini kui sisukas töö. Oma viisiga teemasid esitleda ja pealkirjastada loob ajakirjandus meil tihti üpris nihestunud pildi tegelikkusest. See omakorda mõjutab nii inimeste teadvust kui ka poliitikute ettekujutust sellest, kuidas end valijale lähedale viia.“ (Herkel. Sirp, 07.03.2008)

3.1.1.2 Liigne meelelahutuslikkus

Meedia liigne suunitlus meelelahutusliku sisu tootmisele ja edastamisele ning pinnapealse informatsiooniga opereerimine oli samuti üks enim kriitiseerimist leidnud aspekt. Paljud kriitiseerijad leidsid, et meedia on oskuslikult omandanud kunsti toota meelelahutust kõigest, mis maailmas toimub. Arvustajad olid üsna ühtsel seisukohal, et ajakirjandus on muutunud pinnapealseks ja peaaegu kõike üritatakse serveerida meelelahutuslikus vormis.

„ ... ka inimeste õnnetustest, hädadest, puudustest toodetakse meelelahutust, nagu poliitikastki.“ (Veidemann. Postimees, 04.01.2008)

„Ajakirjandusest on saanud ettevõtlus, millel puudub sügavusmõõde, usutavus, inimlikkus.“ (Veidemann. Postimees, 04.01.2008)

Aivar Loogi arvates on üha leviva meelelahutuslikkuse taga tegelikult nihe ühiskonnas üldisemalt, seostades meediakanalite pealiskaudsemaks muutumise inimeste huviga pakutavat tarbida. Loog usub, et kuigi meediat kritiseeritakse, ei saa meedia olla oluliselt kehvem ühiskonnast, milles ta tegutseb. Loogi arutluskäigust võib välja lugeda, et meedia arenemine astub ühiskondlike arengute ja valitseva meelsusega ühte sammu ning seega ei saa meedia tegevust vaadelda kui iseenesest positiivset või negatiivset, vaid lihtsalt asjaoludest tulenevat kaasnevat nähtust.

„Sellega seoses tõstatub paratamatult küsimus, kuidas mõjutab eelkõige meelelahutusele ning madalatele tungidele orienteeritud „kvaliteet”meedia (mis on „kvaliteetne” senikaua, kuni ühtegi kvaliteetsemat kõrval ei ole) pikas perspektiivis Eesti-suguse väikeriigi demokraatia ning kodanikuühiskonna toimimist.“

„Eesti trükimeedia kehvast glamuuristumisest, nagu ma seda lugejana vahetult kogen, mõjub veelgi rusuvamalt teadmine, et turumajanduslikus keskkonnas on seda sorti tendentside taga alati mõni suurem nihe taustsüsteemis. Kui mitmed seni sisulist tõsiseltvõetavust taotlenud meediakanalid soovivad äkki üheaegselt panustada varasemast hoopis vähem nõudlikule sihtgrupile, siis ütleb see mõndagi mitte üksnes väljaande nõukogu või toimetuse ladviku, vaid ka meie ühiskonna ning kultuuri (hetkeseisu) kohta laiemalt.“

„Turumajanduses, kus kõik on tõlgitav raha ja kasumi keelde, kompavad inimesed ja institutsioonid iga päev pisikeste piiriületuste näol kogu aeg eetilise lubatavuse mõttelist

alampiiri. Ning mõni meediakanal on keskmisest ausam ja aatelisem üksnes siis, kui see sobib tema (ajutise) kuvandiga ning talle seeläbi kasumit toodab.“ (Loog. Sirp, 21.03.2008)

Loogiga samalaadselt arutleb Mihkel Kärmas, kelle arvates ei saa meedia olla oluliselt parem kui ühiskond, kellele informatsiooni vahendatakse. Teiselt poolt on ta kindel, et kuigi meedia pole pinnapealistumises ainusüüdlane, võib liigne meelelahutuslikkus ajakirjandusväljaannetele pikemas perspektiivis saatuslikuks saada. Kärmas esitab ka olulise küsimuse meediakriitika olemusest Eestis. Tema argumendi põhjaks on turumajandusliku süsteemi toimimise mehhanism, mis tähendab, et kuigi meedia kritiseerimine labasuse pärast pole kuigi raske, tuleneb surve sellise sisu loomiseks ikkagi eelkõige auditooriumilt endalt.

„Nii nagu ajakirjandus on peegel ühiskonna ees, peegeldab ka meedia tervis tegelikult ühiskonna vaimset tervist. Kunagi väärivatest teemadest unistanud ajakirjanikest on saanud kliendi nõudmisel ajakirjandusliku kotleti küpsetajad.“

„Kui n-õ lilled ja liblikad “müüksid”, kui rahvas tegelikult tahaks süvakultuuri ja analüüse, siis oleksid maailma Hans H. Luiged esimesed, kes seda neile pakuksid. Paraku sunnivad eri jõud pendlit väga tugevalt meelelahutuslikku suunda.“

„Ajakirjandusväljaannete omanike, toimetajate ja ajakirjanike kõrget eetikat ei asenda miski. Aga meedia keskmine kvaliteet ehk usaldusväärsus ei parane, kui meediatarbija ei muutu nõudlikumaks. Kui menukaim meediatoode on meelelahutus, terendab nn kvaliteetajakirjanduse marginaliseerumine.“ (Kärmas. EPL, 31.10.2008)

Evi Arujärv arutleb sarnaselt Kärmasele, et kui meedia on keskendunud meelelahutusele, siis ei saagi see teha muud, kui pakkuda vastavat sisu.

„Pole parata, meedia on praegu teatrilava, mis peab pakkuma erutavat ja dramaatilist, paheliste tegelastega vaatamängu. Selle keskmes ei saa olla abstraktne protsess või keerukas süsteem, vaid pigem üksik sündmus ja lihast ja verest persoon(id).“ (Arujärv. EPL, 11.04.2008)

Meediaruumi üleküllastumine pealispindse informatsiooniga ei too endaga kaasa kaugeltki üksnes infovoolu suurenemisega seotud probleeme. Barbi Pilvre arvates mõjutab tänapäevane meedia inimeste emotsioone ning nende sotsiaalsust, „tootes“ üha enam ülepaisutatud teemakäsitlusi.

Ühiskonnauurijad räägivad murega juba postemotsionaalsest ehk tunnetejärgsest ühiskonnast, kus keegi ei hooli millestki. Tegelikus elus on tunded – nende meedia poolt võimendatud ülekülluse tõttu – muutunud lamedaks: pole enam tõelist rõõmu, kannatust ega kaastunnet. Meediategelaste inimlikkust ei tajuta. Ja meediatööstus ise pakub tarbijale üha liialdatumaid, groteskseid, ülespumbatud rõõme, muresid, pisaraid...“ (Pilvre. Eesti Ekspress, 01.08.2008)

Omakorda uuele probleemile viitab Tarmu Tammerk, kelle näitlikustava väite põhjal saab selgeks, et pinnapealne meedia võib jätta kajastamata tegelikult palju olulisi sündmusi kui need, mis kajastamist leiavad. See aspekt juhib tähelepanu taas eelmisele meediakriitika objektile, sest oluliste uudiste tõrjumine esiplaanilt kujutab endast ühiskondlikus plaanis suurt ohtu.

„Peale väherahvastatud pikettide ja inimestevahelise tänavaväitluse oli laupäeval ka üks kaalukam sündmus, Tallinna linnavalitsuse korraldatud «Kodurahu foorum». On tähelepanuväärne, et mitmed suured Eesti meediakanalid ignoreerisid seda ettevõtmist. ... See analüüsile suunatud ettevõtmine oleks väärinud kajastust ka AKs eestikeelses põhisaates, ning samuti sobiks näiteks Postimehe või Eesti Päevalehe profiiliga. Aga ka nendes väljaannetes ei leidnud sellest üritusest sisulist teavet.“ (Tammerk. Postimees, 02.05.2008)

Üks autoreist tõi välja veel ühe omalaadse (ja ehk ohtlikugi) tendentsi, et tulenevalt meedia suunatusest müüginumbrite suurendamisele on meediaettevõtetest saanud pigem töökohtade loojad kui ühiskondlikult olulise teabe vahendajad.

„Tumedamatel hetkedel mõtlen ma isegi, et publikumenu ja usaldusväarsuse vahel on lausa pöördvõrdeline seos. Et mida vähem usaldusväärne, täpne ja tasakaalukas, seda vaadatavam või loetavam. Mistõttu ma väidan, et ühegi erakapitalil põhineva väljaande või kanali toimetuse koosolekul ei arutata tänapäeval enam, mis on rahva või riigi seisukohalt tähtsad, mõjukad teemad, vaid arutatakse, mis on huvitavad, emotsionaalsed, provokatiivsed lood. Sest nende inimeste töökoht sõltub otseselt publikumenust.“ (Kärmas. EPL, 31.10.2008)

3.1.1.3 Valge ajakirjanduse kolletumine

Paljud autorid on seisukohal, et tõsise ajakirjanduse ja meelelahutusliku meedia piirid on üha enam hägustumas ja tunnevad muret, et valge ajakirjandus on turusurve all võtmas üle üha enam meelelahutusliku meedia tegevusmustreid.

Meelelahutusliku sisu osakaalu suurenemine pälvis kriitikat mitmes aspektis. Kritiseeriti nii kolletumisega kaasnevat tendentse üldiselt kui ka tabloidmeedia emotsioonidekesksest ja tasakaalustamatust teemakäsitlusest. Nii näiteks väitis Kaarel Tarand, et tema arvates ei tohiks informatsioon ja meelelahutus üldse samas lehes koos eksisteerida ja leidis, et kollane kõnepruuk on sulandunud tasapisi ka ajalehtede varemalt tõsistesse osadesse.

„Kollased staarid on kujund, aga paraku on kollane kõnepruuk ja klatšikeskne uudiste kirjutamine nende seljas kandunud ka ajalehtede varemalt tõsisesse ossa. Miks see nii on ja kas tõesti ei ole ühiskonnaelu käsitleva ajakirjanduse keeles pätiargoole alternatiivi, selle kohta tahaks väga lugeda peatoimetaja mitte enesekaitseks, vaid analüüsivaid selgitusi.“ (Tarand. Postimees, 10.03.2008)

„Mind häirib hoopis meelelahutusreeglite kandumine tõsisesse ajakirjandusse. ... Tahaksin, et tõsine ajakirjandus võtaks vastutuse, et ta ei oleks võimu ja poliitiliste ringkondade jaoks manipuleeritav. On kurb, kui uudisenäljas kvaliteetajakirjandus neelab aplalt alla kõik neile ette tilgutatu, tausta ja fakte korralikult kontrollimata, teemasse süvenemata. Ainsa eesmärgiga, et leht “müüks” – et võidujooksus kollase ajakirjandusega mitte maha jääda, sest kelle käes on lugejad, sel on reklaamiraha ja omanike rahulolu.“ (Tähismaa. EPL, 31.10.2008)

Kollaste elementide levimine valgesse ajakirjandusse on Tiit Hennoste sõnul lisaks müügimahtude hoidmise vajadusele mõjutatud suuresti internetiajakirjanduse mõjust trükimeediale. Süüdi on siin väljaanded ise, kuna ei ole suudetud hoida piisavalt tasakaalukat joont kahe erineva meediumi vahel.

„Kas on ohuks kollased elemendid valges ajakirjanduses? Siin tuleb vaadata, millised elemendid on õieti pahameele aluseks. Pidevalt korduv märksõna on “valetavad pealkirjad”. Siin pole kaksipidi mõtlemist: valetavad pealkirjad lehtedes on mutunud järjest hullemaks ja nad on ohuks Eesti ühiskonnale. Miks neid pannakse? Üks põhjus on kindlasti arusaam, et

need müüvad. Aga teine põhjus on kujuneva netiajakirjanduse mõju. Netikeel on oluliselt lahtisem, teravam jne kui klassikaline kirjakeel. Ja lehed ei ole osanud kõndida siin kõrt mööda.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

Kuigi kritiseerijate arvates on Eestis praegu tõsiselt analüüsivat ajakirjandust küll, on meelelahutuslikkuse ja selle elementide kandumine tõsisesse meediasse ohtlik tendents ja vajab kindlasti meedia eneseregulatsiooni, et välistada piiride täielik hägustumine. Valgete lehtede järkjärguline järeleandmine turu mõjutustele võib saada aga suureks probleemiks avaliku arvamuse läbipaistvate kujunemisele.

„Aga see on üsna pisike probleem võrreldes teise aspektiga: kas valgete lehtede muutumine üha kollasemaks on oht Eesti ühiskonnale. Veel ei ole, sest veel on uurivat ajakirjandust ja analüüsi. Aga kui sama suund jätkub, siis tuleb siit väga suur oht. Sest klassikaline kollane ajaleht ei ole mõeldud olema neljas võim. Kui aga valged lehed loobuvad võimust, siis on see suur oht.“

„... Kui mõõta paljusid skaalasisid koos, siis on Eesti valge ajakirjandus liikunud ohtlikult lähedale kollase lehe piiridele.“

„Kui ajakirjandus on raha ja klikkide nimel ise enda sees piire hägustamas, siis tekib minul küsimus: kas sellisel ajakirjandusel on põhimõttelist õigust poliitikuid söimata? Tegelikult manipuleerivad mõlemad, üks võimu, teine raha nimel. Ja üksikud oasid üksikute lehtede ja üksikute ajakirjanike kujul ei päästa just palju.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

3.1.1.4 Seksismi ilmingud

Kuigi seksismi levikut käsitles vaid üks autor ühes artiklis, ei saa seda uurimistulemustest eemale jätta. Seksismi sugemete kritiseerimise puhul on üldiselt võimalik enam ruumi jätta filosoferimisele ja subjektiivsele tõlgendamisele. Kui Rain Kooli toob oma artiklis välja seksistliku pealkirjana 'Parvlaeval määrab toidu hinna kohviku perenaine', siis on küsitav, kes ja kuidas sellest seksismi ilmingud välja loeb. Nagu Kooli ise märgib, võib seksism meedias kaasneda pooljuhuslikult või kogemata, ajakirjaniku enese teadmata.

„Tegelikult on nii, et mida n-ö klassikalisema kvaliteetmeediaga on tegemist (päevalehed, rahvusringhääling, osa ajakirjadest), seda varjatam nii publikule kui ka tegijatele endile on selles peituv seksism. Kui pealkiri „Viiendikega asub võistleva rase naine” (elu24.ee, 26. september 2008) on üsna selge seksistliku alatooniga, siis „Parvlaeval määrab toidu hinna kohviku perenaine” (Oma Saar, 26. juuli 2008) nõuab pisut süvenemist.“

„Tihtipeale on kvaliteetmeedia seksism ka teatud mõttes süüdimatu, sündides sageli parimate kavatsuste kõrvaltootena.“ (Kooli. Eesti Ekspress, 03.10.2008)

Siiski väidab Kooli, et tema arvates on seksism Eesti meedias järjest levinum, ühelt poolt põhjustab seda seksistlike artiklite arvu suurenemine ja teisalt meelelahutusliku meedia mahu suurenemine.

„Seksism meedias on kasvanud ning seda peamiselt kahel põhjusel. Esiteks on kasvanud seksistlike artiklite ning piltide hulk – kuigi naiste seksistlik kujutamine on pisut vähenenud, on samas lisandunud seksism meeste suhtes. Teiseks, kollase – või täpsem oleks öelda meelelahutusliku – meedia osakaal ja tähtsus nüüdisaja meediamaastikul kasvavad pidevalt. Selle meedialiigi jaoks on seksism aga elulise tähtsusega.“ (Kooli. Eesti Ekspress, 03.10.2008)

3.1.2 KRIITIKA MEEDIATEGIJATE OSAS

3.1.2.1 Ajakirjandusnormide eiramine, ajakirjanike ebaprofessionaalsus

Võrdlemisi sagedasti kritiseeriti traditsioonilistest ajakirjandusnormidest kinnipidamatust, leiti, et teemakäsitus ei ole tasakaalustatud, tehakse palju lihtsaid vigu ja ei osata või ei taheta kajastatavatesse teemadesse süneveda.

Riigikogu liige Silver Meikar leiab, et meedias käsitletakse teemasid tihti erapoolikult ja ühekülgelt, tasakaalustatuse printsiibi olulisem osa – vastulause andmine – ei ole tema sõnul praeguses meedias enam tõsiseltvõetavaks normiks. Samuti leidis Kaarel Tarand, et uudisloo kontseptsioonist tuleks enam kinni hoida, eristades selgelt uudisloo ja arvamuse.

„Debatt suletud ühiskonna poole liikuvast Eestist on tugevasti kiivas. ... Suletuse juuri tuleks aga otsida mõttelaisast rahvast ja edevast meediast.“

„Pole oluline, mis asja eest vastu vahtimist antakse, ning kas asja üldse oli. Nautides sadu kiitvaid kommentaare, kaob ajakirjanikul huvi teise poole arvamuse, debati ja tõe vastu.“

„Palju kordi olen oodanud, et teisele poolele antaks vasturünde võimalus. Paraku on ajakirjanik sageli kui jalgpallimängu kohtunik, kes puhub kohe rõõmsalt lõpuvilet, kui tema soositud meeskond on lõõnud eduvärava. Tribüün juubeldab ning kaotanud võistkonnale öeldakse lohutavalt, et eks kitu avaliku sõna nõukogule. On selge, et isegi õiguse saamise korral mängitakse mäng lõpuni kuskil nurgatagusel väljakul.“ (Meikar. Postimees, 31.01.2008)

„... miks peaks ajakirjanik uudisloos tingimata laskma välja paista, mida ta avaliku võimu tegevusest tervikuna arvab?“ (Tarand. Postimees, 10.03.2008)

Palju kritiseeriti ka lihtsate ja ajakirjanikuhariduse algtõdede hulka kuuluvate reeglite eiramist ja tähelepanuta jätmist: faktide kontrollimine, tasakaalustatus, kajastatava teema tundmine. Ajakirjandushariduseta ajakirjanike hulga suurenemine majanduskasvu tingimustes on kindlasti üks ebaprofessionaalsuse levimise põhjus.

„Inforuumi korrastamisele aitaks kaasa ka meedia kuldreeglite hoolsam järgimine – sõna andmine eri pooltele, mitme allika kasutamine jne.“ (Arujärv. EPL, 03.10.2008)

„Ajakirjandus on küll ühiskonna ja demokraatia valvekoer, aga hea valvekoer tegutseb ju ühiste reeglite (väärtuste) piires, mitte nagu marutõbine peni, kes hammustab kõiki, kuidas juhtub. Ei ole professionaalne teha midagi, mida su publik ilmselt ei taha kuulda ega näha.“ (Valner. EPL, 31.10.2008)

„Väga lihtne on viriseda leheneegrite ja teletupsude küündimatuse üle, sest lollusi sajab tõesti nagu oavarrest. Labasus lokkab, pidevalt kiputakse vähese meediakogemusega tavainimestele liiga tegema või tehakse saateid teemadel, millest suurt midagi ei teata.“ (Paulus. Eesti Ekspress, 08.08.2008)

„Miks peaksime olema rahul, et ajakirjanduspõllu künnikangelased on lõpetamata kõrgharidusega poiskad või lihtsalt tütarlapsed, kelle peamine omadus on nägusus?“ (Paulus. Eesti Ekspress, 08.08.2008)

„Vähegi raskemad teemad pole suveajakirjandusele jõukohased. Ilm ja sport, need veel kuidagi. Ka lihtsama liiklusinfoga saab suveajakirjandus hakkama. Aga hoidke eest, kui suvereporiter satub laiama eelarvekoostamise või poliitika vallas. Oi, oi.“ (Karu. Eesti Ekspress, 08.08.2008)

„Suveajakirjandus pole ju adekvaatne – ega suvereporiter ei tea, mis oli eelmise nädal. Tal puudub haridus, kontekst ja kogemus. Ta võib olla pole ise iial pikemalt lehtegi lugenud.“ (Karu. Eesti Ekspress, 08.08.2008)

Tiina Kaalep toob oma artiklis välja olulise nüansi: vigaderohke ajakirjandus on tasapisi muutumas normiks, sest inimesed harjuvad sellega ära ja ebaprofessionaalsus ei paista enam niivõrd silma. See omakorda võimaldab aga üha rohkemate vigade tekkimist.

„Vigu teeb eesti ajakirjandus üsna palju. Nii faktivigu, hariduse puudusest tingitud vigu, nimekirjutusvigu kui ka lohakusvigu. Ühel hetkel saab see nii tavaliseks, et publik juba teab ja arvestab sellega. Mille muuga seletada fakti, et avalduste arv ajakirjanduse võimalikke vigu menetlevale Pressinõukogule mitte ei kasva, vaid väheneb (2005 – 45 kaebust, 2006 – 35 kaebust, 2007 – 24 kaebust). On see ajakirjanduse parem ja täpsem töö? Ei usu, ehkki mulle see meeldiks.“ (Kaalep. Sirp, 21.03.2008)

Väljaanne on vastutav iga sõna eest, mis nende lehe veergudel ilmub, kuid leviv pealiskaudsus võib enesekriitilist suhtumist tõenäoliselt vähendada. Eesti meedia on oma väljaütlemistes väga kriitiline, kuid millegipärast ei laiene see nende enesekriitikale.

„Tegelikult käibki nurin paljuski selle ümber, et ajakirjandus ise jälgib ennast liig pinnapealselt ja vähese kriitikataluvusega. Toimetamine ei tähenda ainult lehe õigeaegset ilmumist, vaid ka absoluutset vastutust trükitud sõna eest, kõige eest, mis väljaande päise all ilmub. Minu arusaamise järgi nii paberil kui netis.“ (Kaalep. Sirp, 21.03.2008)

„Kui ka ajakirjandus on ise kriitiline, on tema enda kriitikataluvus erakordselt nõrk. Piisas Sirbil kollase ajakirjanduse probleem teravalt üles tõsta ja kohe asuti naljakasse umbkaitsesse, räägiti vaikiva ajastu ohust ja kollase ajakirjanduse erilisest rollist käsitleda teemasid, mis teistele on tabu. Tegemist on uskumatu möödarääkimisega, soovimatusega probleemi tunnistada. Kui meil saab rääkida „vaikivast ajastust“, siis ainult meedia küündimatuse mõttes tõsiseid teemasid käsitleda. Tahaks öelda: vaadake, kuidas te asju serverite ja oma lugusid pealkirjastate! Aeg-ajalt on see lihtsalt ebaväärikas.“ (Herkel. Sirp, 07.03.2008)

Kritiseeriti ka sügavuti analüüsiva meedia puudumist ning ajakirjanduslikku lühinägelikkust. Kaarel Tarand arvab, et ajakirjandus peaks enda tegevuse tulemustele mõtlema enne nende avalikustamist ja täitma eeskätt ühiskondliku foorumi rolli. Ta toob näiteks integratsiooniprotsessi, mida formaalselt üritatakse edendada, kuid ajakirjanike poolse olukorra sisulise analüüsi puudumise tõttu ei aita üldine meediapilt soovitud üldsegi mitte kaasa, vaid väär üldfooni tõttu muutub olukord pigem hullemaks.

„Nädala kokkuvõtteks tõestas ajakirjandus oma täielikku ebapädevust ühiskonnas toimuva etteulatuval hindamisel. ... Loomulik on arvata, et kui ikka juba välismaal väidelnud doktor X või kohaliku tippülikooli magister Y on teemat uurinud ja midagi väidab, siis lehetoimetuse noor reporter teda ka usub. Ja ta ei pruugi uskuda paarkümmend aastat tagasi Nõukogude armees lihtsa seersandina tegutsenut, kui see vastupidist väidab.“

„Seda sorti mõtteavaldused pole kuigi analüütilised, pigem üsna lootusetud uitmõtted, mida tähelepanelik toimetaja peaks autoril soovitama kas loost välja jätta või kuidagi täpsustada, selgemaks kirjutada. Kuid oluline on siinkohal artiklite üldisem foon. Integratsiooniarutelu taustaks on vägivald, lõhutud vaateaknad, riigivastased üleskutsed ja võõrriigi katsed meie siseasjadesse sekkuda. Pole just parim foon rahulikuks aruteluks. Ajakirjanduse poolt oli viga sellisel taustal arutelu avada (kui muidugi eesmärk on jõuda lähemale mingitele

mõistlikele lahendustele, mitte „kassat teha”), veel suurem viga aga oli mõnelgi kirjutajal/esinejal selle meedia pakkumisega kaasa minna.“ (Tarand. Sirp, 02.05.2008)

Selle alapealkirja all toon välja ka vaadeldavad perioodil Postimehes ilmunud kaks 'hea tava rikkumist' kajastavat artiklit. Nende vabandavate artiklite puhul pole otseselt tegu kriitikaga, vaid ajalehe kahjuks tehtud Pressinõukogu otsuste nendingutega.

Esimene näide: „Laide kaebas pressinõukogule, et artiklis avaldatud info ei ole kontrollitud ja usaldusväärne, kuigi infot saanuks ajakirjanik kontrollida Eesti Vanglatööstuse raamatupidamise dokumentidest. Kaebaja kinnitusel on artikli ülesehitus ja pealkiri kallutatud ja pahatahtlikud. Laide pole rahul, et toimetuse kommentaaris on teda nimetatud valetajaks, kuigi elektriauto kadumise kohta kriminaalmenetlus alles käib.“ (Postimees, 27.05.2008)

Ja sellele järgnenud **Pressinõukogu otsus:** „Pressinõukogu otsustas, et Postimees on artikliga rikkunud ajakirjanduseetika koodeksi punkti 3.5, mis näeb ette, et toimetus kontrollib kriitilise materjali korral info tõesust ja allikate usaldusväärust. Pressinõukogu leiab, et anonüümsete allikate rohkus ja kinnipeetav põhiallikana ei saa olla usaldusväärne ning toimetus oleks pidanud nende väiteid põhjalikult kontrollima.“ (Postimees, 27.05.2008)

Teine näide: „Jüri gümnaasiumi direktor Maria Tiro kaebas Pressinõukogule, et artikkel sisaldab kontrollimata fakte, sest esimese klassi poisid alkoholi ei varastanud ning purjuspäi tundi ilmumise kohta tal infot ei ole.“ (Postimees, 14.06.2008)

Ja taas kord **Pressinõukogu otsus:** „Pressinõukogu otsustas, et Postimees rikkus ajakirjanduseetika koodeksi punkti 1.4., mis näeb ette, et ajakirjanik vastutab oma sõnade ja loomingu eest ning ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav info.“ (Postimees, 14.06.2008)

Kas siis teadlikult või teadmatuses kipuvad ajakirjanikud eksima allikakaitse normide vastu. Epp Lauk kritiseerib meediat, kes enda sõnul kaitseb allikat, kuid tegelikult petab lugejat. Probleemi näeb ta peamiselt anonüümseks jäetud allikate, millele ei ole lisatud selgitust varjatuks jäämise põhjustest, kasutamises. Tavalugejal ei pruugi alati tekkida küsimust, miks

on allikas jäänud anonüümseks, kuid meedia läbipaistvuse huvides peaks meedia vähemalt selgitama, miks allikat ei avalikustata.

„Ajakirjanduse kriitika tuleb aga väga sageli ebamäärasest allikast: „Pealtnägija teatel”, „Postimehe andmetel”, „Eesti Päevalehele teadaolevalt”. Miks me peaksime tõsiselt võtma informatsiooni, mille tegelikku allikat varjatakse? Ja miks seda varjatakse? Miks meile ei selgitata varjamise põhjust? Ma ei ole meie ajalehtedes näinud ühtainsatki niisugust selgitust.“

„Soliidne ajakirjandus ei kasuta anonüümseid allikaid arvamuse väljendamiseks. Arvamus on konkreetse isiku arvamus ja seda tuleb ka sellisena esitada. ... Või äkki seda nimetat allikat tegelikult ei olegi olemas ja tema taga on hoopis ajakirjanik? Täiesti ebaausaks läheb mäng aga siis, kui anonüümseid allikaid kasutatakse kellegi kritiseerimiseks.

„Eesti ajalehtede tekstide analüüs näitab selgesti, et valdavalt kasutatakse anonüümseid allikaid just arvamuse avaldajatena. Seega on tegemist allika varjamise, mitte kaitsmisega ja see on lugeja petmine. Et väärida õigust teisi kritiseerida, peaksid ajalehed vaatama kriitiliselt ennastki ja suutma hoiduda sarnasusest anonüümsete kommentaaridega.“ (Lauk. Sirp, 29.02.2008)

3.1.2.2 Kodanikuõiguste rikkumine

Üheks probleemiks osutus meediakogemusega inimeste ärakasutamine, laveerimine nende teadmatusel oma õigustest ja juhuslike taustamaterjalide kasutamist, kus eksponeeritakse näiteks täiesti kontekstiväliseid kaadreid inimestest.

„Näiteks ilmub eelteade mõnest üritusest ja sinna juurde pannakse täiesti suvalise inimese pilt ilma mingi kontekstilise seoseta. Mil kombel rahuldab valeinformatsiooni jagamine avalikku huvi? Ja mida peaks sellest arvama pildil kujutatud inimene? Kuidas on lood tema õigustega?“ (Siram. Postimees, 18.02.2008)

„Uudistes räägitakse narkoprobleemist noorte hulgas ja pildina näidatakse juhuslikku kaadrit tänavalt, kus muu hulgas jalutavad ka mõned noored. Või räägitakse turvaseksi vajalikkusest ja aidsiohust ning näidatakse suvalist suudlevat paarikist pargipingil. Mul on küll hea meel,

kui tekib seadus, mis võimaldab neil inimestel meediakanal kohtusse kaevata.“ (Siram. Postimees, 18.02.2008)

„Igasugused politseisaated tuleks inimõiguste seisukohast üldse ära lõpetada. Mitte ainult pätt, vaid iga inimene võib sattuda liiklusõnnetusse või tulekahjusse ja ma arvan, et nende hulgas pole ühtki, kes sooviks, et teda sel hetkel saatejuhi ilcumise saatel filmitakse. Isegi kui ta on purjus või narkouimas, on tal siiski inimõigused alles, ja üheski koodeksis ei ole tänapäeval karistusena avalikku mõnitamist ette nähtud.“ (Siram. Postimees, 18.02.2008)

Kõrvalprobleemina kerkib küsimus, kas suur hulk ajakirjanikke on ise teadlikud sellest, kas ja kuidas nad kogutud materjali avalikkuses eksponeerida tohivad. Alati saab kõike (nagu sõnavabaduse puhulgi) põhjendada avaliku huviga ja puudulike meediakogemustega tavakodanikul on sellele raske vastu vaielda.

„Ja ajakirjanikud, kes ei vaevu oma n-õ avalikelt huviobjektidelt nõusolekut küsima, peaksid enne järjekordse desinformatsiooni eetrissepaiskamist veidi mediteerima teemal, et kui sügav nende huvi siis tegelikult ikkagi on – kas nad viitsivad teemasse süveneda või täidavad lihtsalt tühja augu leheruumis juhuslikult kättesattunud materjaliga.“ (Siram. Postimees, 18.02.2008)

„Kohe ongi platsis avalik huvi ja ajakirjanikud arvavad, et nad võivad nüüd suvaliselt nendesse inimestesse puutuva infoga ümber käia.“ (Siram. Postimees, 18.02.2008)

Kui Siram kritiseerib meedia käitumist kodanike suhtes, siis Merit Kopli astub välja meedia kaitseks ja selgitab eeskätt kohtumenetluse all olevate isikute kohta informatsiooni jagamise põhjal, et kahtluste avaldamine meedias on õigustatud, kuna vastasel juhul levima hakkavad kuuldused võiksid luua hullemaidki tagajärgi.

„Tsiteeriksin tuntud ajakirjanikku, kelle meelest on Eestis viimasel ajal väga selgeid märke ajakirjandus- ja sõnavabaduse põhjendamatus piiramisest, millega ma kahjuks pean vägagi nõustuma. «Kas need džentelmenid, kes niiviisi argumenteerivad, kujutavad ette, et nad võivad inimesi tuimalt kinni võtta, hoida neid puuris, esitada neile süüdistusi, ja alles siis, kui asi jõuab kohtusse või kohtu poolt läbi hammustatakse, võime me sellest rääkida?» küsis Mihkel Kärmas Raadio 2 saates.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

„Sedamoodi jõuaksime olukorrani, kus mingid organid kuskil toimetavad, aga avalikkus justkui ei tea, mis toimub. Just nimelt justkui ei tea, sest kuuldused ikka leviksid. See oleks süsteem, mida oleks väga lihtne kuritarvitada. Just seda teed minek peab panema muretsema, mitte aga Spearsi või Hiltoni figureerimine ühes osas meediast.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

Tõsise probleemina püstitus küsimus sellest, kuidas peaks ajakirjanduses arutlema õiguskaitseorganite kahtluse alla sattunud isikute üle. Õiguskaitseorganite esindajad on seisukohal, et meedia liigne agarus pärsib õiglast kohtumõistmist ja segab seeläbi kohtute tööd. Pealegi rikutakse niimoodi süütuse presumptsiooni.

Justiitsminister Rein Lang on sel teemal sõna võtnud mitu korda ja leiab, et peale liigrutaka meediapoolse süüdimõistmise käituvad ajakirjanikud tihti ebaprofessionaalselt, saamata ise täpselt aru, mida ja kuidas nad kajastavad:

„„Viimasel ajal on kahetsusväärset sagenenud juhtumid, kus kohtunikud on kohtuprotsesse kuulutanud kinniseks põhjusel, et meediakajastused konkreetsetest kohtuasjadest on olnud täiesti valed, tendentslikud ja inimesed pole aru saanud, mida nad kajastavad,“ teatas Lang.“ (Pöld & Hanschmidt. Postimees, 03.11.2008)

„«Edevuse laad, mille tulemuseks on isikute õiguste kahjustamine ja selle sama kriminaalmenetluse kahjustamine, millest nii värvikalt me võime lugeda nii ajalehtedest kui ka politseisaadetest näha – see olukord tuleb lõpetada,» kuulutab Lang.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

Probleemina toodi välja, et meedial on vahel oma kaheldavate eetiliste normidega tegevust alati väga lihtne selgitada ajakirjandusvabaduse printsiibiga. Ajakirjandus on mitme autori arvates võtnud endale kohtuniku rolli, kuid sellise teguviisi võimalikke sotsiaalseid tagajärgi ei ajakirjanikud aga ei analüüsi.

„Advokatuuri esimees Aivar Pilv aga arvab, et hoolimata ajakirjandusvabadusest peaks õigusemõistmine jääma kohtu pädevusse. Tema hinnangul on ajakirjandus asunud õigusemõistja rolli, tunnetamata sellega kaasnevaid riske ja vastutust.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

3.1.2.3 Eesti ajakirjanike suhestumisprobleemid Vene kogukonnaga

See teema leidis kritiseerimist kahes artiklis ja mõlema autoriks on vene päritolu inimesed. Kuigi siin võib keegi kahtlustada mõningaid kallutatuse märke, tõid autorid välja huvitavaid ja konkreetseid nüansse Eesti meedia suhtlemisviisist vene keelt kõnelevate inimestega.

Igor Kotjuhi arvates on Eesti meedia endiselt stereotüüpse lähenemisega ja käsitleb venelasi ühekülgsest. Lisaks jäetakse tema sõnul kasutamata siinsete vene spetsialistide arvamus, millest võiks kasu saada nii konkreetsete probleemide lahendamisel kui ka arvamusevabaduse soosimisel.

„Paistab, et eestivenelastega kontakti loomine on eestikeelse meedia jaoks suuremaid proovikivisid. Ma ei räägi pretsedentidest, vaid harjumuspärasest lähenemisest, hoiakust..“

„Eestivenelaste hulgas on mitmeid eri alade spetsialiste, kes on aastate jooksul õppinud selgeks eesti keele. ... Meedia võiks tunda nende vastu veel suuremat huvi ja mitte ainult kurikuulsa integratsiooni pärast. Võimalikult erinevad hääled ja positsioonid aitavad mõista ühe või teise nähtuse tuuma ning üks meedia ülesandeid ongi tutvustada ja selgitada ümbritsevat maailma, anda sellest edasi ruumiline pilt.“ (Kotjuh. EPL, 11.07.2008)

Olga Temnikova uuris eestikeelset ja venekeelset Postimeest ja leidis sealt üllatavalt palju erinevat. Ta kritiseerib ühtse infovälja loomise takerdumist, mis on toimunud ajakirjanike tahtmatuse, suutmatuse või teadmatus tõttu. Ühtse tähendusvälja tekkimine ei ole kuidagi võimalik, kui meediakanalite eesti- ja venekeelsed väljaanded kirjutavad erinevatest asjadest ja erineval moel.

„Kui kohalik venekeelne press kirjutab sellest, mis “müüb” venelastele, ja eestikeelne sellest, mis “müüb” eestlastele, tähendab see mõlemale eraldi edukat äriprojekti, aga ühist infovälja ei teki kunagi.“ (Temnikova. Eesti Ekspress, 09.05.2008)

Temnikova arusaamist mööda puudub Eestis mõtestatud, eesmärgipärane ja sisuliselt kvaliteetne meedia, mis üritaks leida erinevate kogukondade ühisosasid ja neid niiviisi lähendada.

„Keskmiselt on iga päev vaja teha 32 eestikeelsest leheküljest 16 venelastele. Toimetajal ei jää muud üle kui subjektiivsete valikutega “visandada oma lugeja portree”. Sellele hübriidsele visandile, mis poolenisti toimetaja autoportree, poolenisti karikatuur ühiskonnast, venekeelne Postimees uudiseid vahendabki.“

„Vaatame seda “kerge käega” skitseeritud pilti lähemalt. Uudised jõuavad vene lugejateni keskmiselt kaks päeva hiljem. Kui hommikused lehed toovad eesti lugejani peamiselt eelmise päeva uudiseid, siis venekeelse Postimehe lugejad saavad parimal juhul üleeilseid (sic!) uudiseid, halvimal juhul leidub ka selliseid, mis hilinevad kolm, viis või isegi kakskümmend päeva! Hea näide on 10. märtsi Postimees, kus venekeelses väljaandes esineb õiguskantslerina Allar Jõks, samas kui eestikeelses ajalehes on selles rollis juba Indrek Teder.“ (Temnikova. Eesti Ekspress, 09.05.2008)

Kui kajastatakse ja üritatakse müüa erinevaid vaatenurki, nihkes uudiseid ja muud, siis ei saa loomulikult rääkida soodsalt kulgevast integratsioonist. Juba see fakt iseenesest võib viia sisemise konfliktini. Samuti viidatakse sellele, et kui erinevas keeles kirjutavad ajakirjanikud ei suuda omavahel tulemuslikult suhelda, siis on meedias käsitletavatel integratsiooniprobleemidel ühiskondlikust seisukohast väga keeruline rahuldavate tulemusteni jõuda.

„Kontrast on üsna selge. Vene publikule müüakse lehte hoopis teiste rõhuasetustega, just kui ei elakski need kaks sihtgruppi ühes ja samas riigis. Isegi kui toimetus jõuab tõlkida päeva peamised artiklid teise keelde ja ajalehtede tuum võib olla sarnane, on lõpuks ikkagi tegemist nagu teadliku meediatöoga kahele eri auditooriumile.“

„Lugude sisu seisukohast paistab venekeelses lehes silma toimetajate enesetsensuur. Tundlikumad teemad vene publiku jaoks on kas välja jäetud või pehmemaks, üldistatumaks kirjutatud.“

„Toimetused ei suhtle piisavalt omavahel, info ei liigu ühiskonna infoallika enda sees.“

„Meediatöötajad ei tunnetata oma vastutust integratsiooniprotsessis. Venelased aga endiselt ei tunne huvi eestlase maailma vastu ja vastupidi. Integratsiooniraha läheb aga aina mitmesugustesse “keelekümbluste” programmidesse...“ (Temnikova. Eesti Ekspress, 09.05.2008)

3.1.2.4 Ärapanemismentaliteedi ja kultuurituse levik

Ärapanemismentaliteedi levikut kritiseerides täheldati ka seda, et nimetatud mentaliteet on järjest omasem mitte ainult meediale, vaid ühiskonnale laiemalt.

Malle Pärn leiab, et televisioonikanalite kultuuritase on madal ning ebatsensuurseid väljendeid kasutades laskub avalikkus liiga madalale. See omakorda võib anda signaali meediakasutajatele, et loetu-nähtu-kuuldu on üldiselt aktsepteeritav.

„On häbiväärne, et meie televisioonikanalid edastavad nii kõnes kui ka ekraanil subtiitritena ebatsensuurseid sõnu. Sellega asetavad nad enda allapoole elementaarsest kultuursustasandist. On ülim aeg hakata nõudma, et meedia meie lapsi päriselt ära ei rikuks, ei harjutaks ebaviisaka, harimatu kõnepruugiga. Kultuur peab jääma kultuuriks, ja meedia peab asetama ennast kultuuri hulka.“ (Pärn. Postimees, 20.06.2008)

Isiklik vihkamine ja ärapanemine vaigistamise eesmärgiga aitab kaasa ainult probleemi summutamisele ja tabuks muutumisele. Taas kord tuuakse sisse liigsele sõnavabadusele apelleerimine ja näiteks Epp Lauk leiab, et ajakirjanike liiga subjektiivne ja enesekeskne ametialane tegevus loob kultuurituse levikuks soodsa pinnase.

„Midagi peab olema hullusti paigast ära meie ajakirjanduse ametiauh ja väärtustega, kui avalik-õiguslik kanal annab kellelegi võimaluse oma vihkamist välja elada ja teisi inimesi alandada sel viisil, nagu seda lubati teha Kivisildnikul 6. ja 13. märtsi Vikerraadio „Uudis+“ saates. Kivisildniku maotut epateerimist ei pruugi tõsiselt võtta seni, kuni see piirdub eneseimetluse, süljepritsmete ja vulgaarse sõnavaraga, mida on leebelt ka „provokatiivse sõnavabadusena“ defineeritud. Kuid isegi selle alla ei mahu tema esinemine kõnealuses saates, samuti mitte Sirbis (22. II) avaldatud sõim konkreetsete isikute pihta. Sirbile kultuurilehena ei tee au ka selle teksti ehedalt ropp keelekasutus. Roppust leiab küllaga mujaltki, miks peaks Sirp oma lugejat sellega alandama.“ (Lauk. Sirp, 28.03.2008)

Sõnavabadusega peaks kaasnema ka vastutus väljaõeldu ees, kuid Eesti meedia seda endale väga tihti tunnistada ei taha. Alalise vabandusvõimaluse 'sõnavabaduse' deklareerimise asemel oodatakse meedialt põhjalikumalt eneserefleksiooni ja tegeliku vastutuse võtmist oma tegevuse tulemuste eest.

„Eesti Vabariigi põhiseadus tõmbab selle piiri sinna, kus lubab igal inimesel küll ennast vabalt väljendada, ent ütleb selgelt (§ 17), et „kellegi au ega head nime ei tohi teotada”. Jah, igauhe isikliku sõnavabaduse, aga ka ajakirjandusvabaduse piir on seal, kus need hakkavad riivama kellegi põhiseaduslikke õigusi. Ei ole olemas piirideta vabadusi. Eesti Rahvusringhääling (ERR) on võtnud endale seadusega kohustuse mitte edastada saateid, mille sisu on „vastuolus põhiseaduse või seadustega” (rahvusringhäälingu seadus, § 9). Rahvusringhäälingu saadete kvaliteedi üle on seatud valvama ka eetikanõunik. Kuidas on siis võimalik, et Vikerraadio eetri kaudu nimetatakse kedagi tema loomingu eest inimsusevastaseks kurjategijaks ja sellele ei reageeri avalikult ei eetikanõunik ega kultuuriministerium, kelle kohus on jälgida ringhäälinguseaduse täitmist? Kui mitte avalik-õiguslik Rahvusringhääling, siis kes veel on kutsutud ja seatud kujundama ja hoidma head ajakirjandustava? Paistab aga, et kvaliteedi sisekontroll seal ei toimi.“ (Lauk. Sirp, 28.03.2008)

3.2 Meediakriitika temaatika Eesti ajakirjanduses

Järgnevalt vastan tulemuste abil teisele uurimisküsimusele: kas ja millisel määral Eesti meedias meediakriitika teemal arutletakse, millisena nähakse meediakriitika rolli demokraatlikus ühiskonnas.

3.2.1 Meediakriitika umbmäärasus

Selle alapealkirja all toon välja analüüsiskeemis mainitud meedia kritiseerimise n-ö vastukriitika. Paljud autorid leidsid, et Eesti meediakriitika ei ole enamasti adekvaatne, kuna ühte patta pannakse nii taotluslikult meelelahutuslik meedia kui ka tõsine ajakirjandus. Nende sidumine ja kui ühe objekti kritiseerimine ei tohiks olla kriitikute eesmärk, kriitika tuleks suunata konkreetsemalt: selgitada tausta ja anda mõista, mida täpselt kritiseeritakse.

Eraldi vastu-kriitika objektina tuleb välja tuua mahukalt kajastamist leidnud tendents, et ajakirjandust ja meediat kiputakse ühte patta panema. Nii selgitasid mitmed autorid, et meedia kolletumise kirumine on asjatu, sest meelehautuslik osa on samuti vajalik nagu tõsine ajakirjandus ning nende eristamata kriitika on iseenesest ebaprofessionaalne ja tulemuseta. Seda kategooriat võib vaadelda ka kui argumenteeritud vasturünnakut süüdistustele meedia kolletumise suhtes. Muidugi on nende kahe eristamine häguste piiride tõttu vahel võrdlemisi keeruline, muu hulgas tuleb arvestada ka veebiväljaannete ekspansiooniga kaasnevat mõju.

Üldiselt on meediakriitika teemal arutlejad seisukohal, et meelelahutusliku meedia osakaalu suurenemine on paratamatu tendent, mille vasut võidelda ei ole suurt mõtet. Eriti sel juhul, kui see ei mõjuta valge ajakirjanduse toimimist. Niikaua, kuni puhtalt meelelahutuslik seisab lahus tõsisest, ei näe meediaekspandid erilist probleemi. Niisiis on meediakriitikast kirjutajad seisukohal, et meediat kritiseeriv inimene peakski esmalt selgitama täpselt oma kriitika objekti, sest kogu meedia kohta käiv kriitika ei täida lihtsalt oma eesmärki, kuna tal puudub konkreetne siht.

„Ilmselt oleks presidendil vähem muret, kui ta teeks vahet ajakirjandusel ja meelelahutusel. Küllap oleks kasu ka paber kandjal Postimehe lugemisest, siis ei tuleks ehmatada, nähes

postimees.ee küljel linke meelelahutuslikule saidile elu24.ee.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

„Ja mitte ainult siin Eestis, vaid ka mujal. Ei saa lüüa kogu ajakirjandust, meediat ühe mütsiga ja kunagistest, sageli iganenud ideaalidest lähtudes kritiseerida.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

„Kollasele võib ette heita nii mõndagi: pseudokangelaste tekitamist ja nende pseudoprobeemide kajastamist. ... Kas see on aga Eesti ajakirjanduses päris probleem? ... See on meelelahutus koos oma staarikeste ja nende murede ning rõõmudega. Sellesama haip-beibi tegemiste lahkamine aga näiteks Eesti Päevalehes või “Aktuaalses kaameras” oleks probleem, mis paneks tõsiselt nõrdima.“ (Tähismaa. EPL, 31.10.2008)

„“Meedia” on üldine termin, mis ühendab endas kogu ajakirjandust – televisiooni, ajalehti-ajakirju ja internetti kogu selle kirevuses. Veidi kitsam, kuid ebamäärasem on sõna “ajakirjandus”, mis paistab tähistavat ajalehti-ajakirju. ... Avalikkuses ei ole terminoloogia kohta mingit konsensust ja on inimlikult arusaadav, et tarbija ei jaks sellele orienteeruda.“ (Hõbemägi. Eesti Ekspress, 29.02.2008)

„Selle tulemus on, et “Aktuaalne kaamera” ning Inno ja Irja Blogi (IIB) on ühtmoodi “meedia” ja saavad oma seljasauna kõigi meediapattude eest. Mis ehk polegi kritiseerijate eesmärk...“ (Hõbemägi. Eesti Ekspress, 29.02.2008)

„Minu esimene üleskutse ongi kõigile neile, kes ükskõik mis tasemel meediat arvustavad: palun väljendage võimalikult selgelt oma kriitika objekti. ... Teoreetikud ja praktikud mujal maailmas on ühel meelel selles, et interneti plahvatuslik levik on kardinaalselt muutnud ja muutmas meedia ning kitsamas mõttes ajakirjanduse nägu. Kuhu see areng välja jõuab, ei oska mitte keegi veel öelda, käib üks suur katsetamine. Aga kõik on ühel meelel selles, et oleme just praegu hiiglaslikus muudatuste protsessis ja et need muudatused tulevad väga suured.“ (Hõbemägi. Eesti Ekspress, 29.02.2008)

Ingrid Tähismaal on lausa teooria meelelahutusliku ja tõsise meedia kõrvuti eksisteerimise õigustamiseks. Tema loogika järgi aitab kollane ajakirjandus teema üles võtta, misjärel valge ajakirjandus seda põhjalikumalt analüüsima asub.

„Ajakirjandusel on üks toitumisahel: kollane mängib teema suureks, vahutab ja skandaalitseb, valge analüüsib ning mõtestab. Sellises koostöös võivad sündida tõeliselt uurivad ja üldistavad, ühiskonda eetiliseks muutvad artiklid.“ (Tähismaa. EPL, 31.10.2008)

Veel mitu autorit on resoluutsel seisukohal, et ajakirjanduse ja meedia eristamine on oluline ja kritiseerimisel tuleks neil kindlasti rangelt vahet teha. Teisalt nendib näiteks Tiit Hennoste, et vahe tegemine 'kollase' ja 'valge' ajakirjanduse vahel on muutumas järjest keerulisemaks.

„Sealjuures tuleb vahet teha ajakirjandusel ja meedial. Ajakirjandus on kahtlemata meedia, aga kogu meedia ei ole kaugeltki ajakirjandus.... Seetõttu on küsimus kogu meedia usaldusväärsuse kohta eksitav. Suur osa meediast ei olegi tehtud sel eesmärgil, mida me seostame ajakirjanduse ja veel kvaliteetajakirjanduse rolliga ühiskonnas.“ (Valner. EPL, 31.10.2008)

„Meediakriitika esimene ja kõige üldisem omadus on nii meedia kui ka selle tarbija käsitlemine homogeense massina ning üldistuse taotlemine väitega „meedia kolletub“. Ometi teame juba, et lugejat mõjutavad teksti lugemisel paljud erinevad jõud, mille puhul ei ole universaalset ja iga lugeja käitumist alati määravat ühte jõudu.“ (Raag. EPL, 31.10.2008)

„Kui ma loen viimase aja kaklemisi kollase ajakirjanduse üle, siis vihastab mind kõigepealt üks asi. Kõneldakse uduselt ajakirjandusest või isegi meediast, tegemata mingit vahet eri tüüpi ajakirjanduse vahel.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

„Kolmandaks, kollasus ei ole üldse mingi üldistatav omadus. Kõnelda saab ainult konkreetsete elementide kollasusest või ajalehe elementidest, mida peetakse traditsiooniliselt kollaseks.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

Meediat kui ühest objekti kollasuses süüdistades tekib Merit Kopli arvates kritiseerijatel soodne võimalus kogu meedia ründamiseks, mille hulka kuulub ka tõsine ajakirjandus. Tema seisukoht on, et arvustajate ebakonkreetsel kriitikal korral hakkab levima üldine mediaviha, mille tagajärjel hakatakse propageerima meedia kontrollimist.

„Ajakirjanduse arrogantne kollaseks maalimine on paraku halvas mõttes suurepäraseks fooniks viimasel ajal aina tugevnevatele rünnakutele ajakirjanduse vastu. Ja just vaba ajakirjanduse vastu ning see teebki muret mulle. Kui presidendi muret võib mõista, siis täiesti mõistetamatu on viimastel aegadel aina ägedamaid toone võttev meediaviha ning üleskutsed ja lausa ähvardused olukord n-ö kontrolli alla võtta.“ (Kopli. Postimees, 04.03.2008)

Ilmneb taas kord, et millegi liigitamine kollaseks ajakirjanduseks on väga subjektiivne, kuna otseseid reegleid ja liigitamismeetodeid ei ole võimalik kasutada ning otsustamine jääb iga lugeja enda otsustada.

„Ja neljandaks, kollane ka üldisena on mitmetähenduslik mõiste. Ühed ütlevad kollane ja mõtlevad ajakirjandust, mis vassib ja valetab, teised ajakirjandust, mis ajab taga sensatsiooni (aga muuseas ei pea üldse valetama). Kolmandad liigitavad kollaseks ajakirjanduse, mis kirjutab pehmetest temadest ja meelelahutusest. ... Ja lõpuks, kollasuse mõiste on ajas tugevalt muutuv asi.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

„Kõige selle panemine ühte patta on räige demagoogiavõte, millega saab kõik korruga põhja lasta. Või lihtsalt harimatus.“ (Kesküla, Nestor, Tõnson. Intervjuu Tiit Hennostega. Eesti Ekspress, 14.03.2008)

Niisiis on autorid lisaks sellele, et erinevaid meedialiike tuleb tingimata eristada, ühel meelel veel selles, et erisamine on keeruline, kuna avalikkuses puudub ühene arusaam meedia eristamise ja liigitamise kohta.

3.2.2 Meediakriitika madal tase

Meediakriitika teemal arutledes jõudsid mitu autorit huvitava seisukohani, et Eesti meediakriitika probleemipüstitus võib puududa või olla valesti formuleeritud. Probleemiks on siinkohal see, et Eesti meediale ei ole seatud mingeid konkreetseid üheselt sõnastatud ootusi. Sellest tulenevalt jääb ka meediakriitika võrdlemisi võimetuks, kuna kriteeriumide puudumisel ei ole kriitika õigsus mõõdetav.

„Kui tahame, et ühiskonna valvekoer valvaks õiges kohas õiget asja, siis tuleb talle ka vastav ühiskondlik ülesanne püstitada. Praegu on segane, mis on ühiskondlik ootus Eesti ajakirjandusele.“ (Valner. EPL, 31.10.2008)

„Ehk on meediakriitika nii suutmatu, sest probleem on valesti püstitatud? Mis siis, kui kõige levinum, moraliseeriv meediakriitika traditsioon ei ole tegelikult mõistnud informatsiooni ja kommunikatsiooni tegelikku olemust?“ (Raag. EPL, 31.10.2008)

„Meedia õiglase kriitika teeb raskeks asjaolu, et meediat kui ühiste tunnusoontega nähtust pole olemas, mis omakorda tingib selle, et iga kriitilise väite all peaks olema viide, kelle või mille kohta see käib, see aga viiks sellise läkituse emotsionaalse mõjujõu nullini. Nii muutubki kriitika objekt paratamatult hajusaks. Selle tagajärjeks on absoluutne ebakommunikatiivsus, mille põhjas kükitab amööbdemokraatia, mis ei lase mitte kellelgi pääseda mingite kindlamate otsuste või põhjusteni, suunates inimeste loomuliku teada tahtmise soovi ja uudishimu ümber üha uutesse kanalitesse. (Raudam. Eesti Ekspress, 18.04.2008)

Samuti on artiklite autorid seisukohal, et meediakriitikat on Eestis väga vähe. Ning arvavad, et meedia ei üritagi eneskriitilisemaks muutuda, vaid pareerib kriitika juba eos. Meedia ei suhtu kriitikasse kui potentsiaalselt edasiviivasse jõusse, vaid vaatab seda kui pahatahtlikku rünnakut, millele enamasti vastatakse ägeda vasturündega.

„Nii näiteks ma ei mäleta, et ma oleks iial lugenud SLÕhtulehest mõnda teleteemalist artiklit, kus oleks aru saadud, kuidas televisioon tegelikult töötab. Samas ka tele-eetris piirdub meediakriitika enamasti meediaetika ja -stiili teemaliste ärapanemistega. Kõige kaugemale ehk süüvivad Kuku raadio «Pressiklubi» ja «Tehnokratt» ning Vikerraadios «Meediatund». ... Igal juhul on seda piisavalt vähe ...“ (Raag. Postimees, 21.06.2008)

„Kirjutada meediast tähendab seda, et muutud ka ise meedia osaks, saad selleks, kes sa olla ei taha või ei oska (kuid püüad). Ka kriitika on meedia osa, kuid harva, kui meedia suudab iseenda suhtes kriitiline olla. Igal aastal vähemalt korra juhib keegi tähelepanu meedia puudustele, millele järgneb ajakirjanike üksmeelne protestilaine. Kui ütlejaks on president, siis süüdistatakse teda katses vaba meediat kas ära keelata või vähemalt tsenseerida, kui ütlejaks on Marju Lauristin, siis kõlab viimseinstantsiline tõde nii: “Ise sa meid õpetasid, hoia nüüd suu parem kinni!” (Raudam. Eesti Ekspress, 18.04.2008)

„Siiski väidan, et debatti, mida võiks nautida kui asjatundjate ja asjassepühendatute teravmeelset mõttevahetust, ei ole (veel) sündinud. Selline debatt eeldab teatud

vaidluskultuuri ning selle kirjutamata reeglite tundmist ja järgimist.“ (Lauk. Sirp, 29.02.2008)

„Aga vaat ei ole. President ja ministrid avaliku elu tegelaste ja riigi juhtidena on reeglina ajakirjanduse kriitika suhtes vähem allergilised kui ajakirjandus nende suust tuleva kriitika suhtes.“ (Lauk. Sirp, 29.02.2008)

Ilmar Raag toob ühes oma artiklis sisse moraliseeriva meediakriitika mõiste. Ta mõistab selle all eetilisi ja traditsioonilisi väärtusi rõhutavat kriitikat, mis on aga pigem formaalsus, sest erilist võimu sellisel kriitikal ei ole. Ja see võimetus tuleneb peamiselt meediamajandajate teadlikkusest meedia sotsialiseeriva olemuse kohta, mida sageli enda huvides ära kasutatakse.

„Meediamajandus on seejuures väga hästi aru saanud, et kõige suurem väärtuskogukond vajab informatsiooni just peamiselt sotsialiseerumise vahendina ja seepärast ei lähe moraliseeriva meediakriitika targutused talle korda.“

„Moraliseeriv meediakriitika ei kao kuhugi. Selleks on lihtsalt andestamatuid faktivigu või lihtsate inimeste jalge alla tallamist alati liiga palju. Kuid meediakriitika suuremaks võimaluseks saab peavoolumeediat analüüsides ehk igas tekstis peituvat sekundaarse informatsiooni teadvustamine. Usun, et just selle kaudu liigub ja muutub kogu ühiskonda haarav väärtussüsteem kõige enam.“ (Raag. EPL, 31.10.2008)

Eesti meedia näib meediakriitika teemal arutlejatele olevat mugandunud. Kui meediat ka kritiseeritakse, siis kas vähema või suurema kära saatel jookseb see lõpuks ikka mööda külgi maha ning mingeid muutusi ei toimu.

„Protestidesse sellise käsitlusviisi vastu tasub peatoimetajatel tõsiselt suhtuda, tulgu need pealegi ka presidendi suust. Lõpuks, Marju Lauristin tõstatas eesti meedia kolletumise teema juba 1997. aastal, aga praeguseni pole mu meelest seda lainetena korduvat kriitikat arvesse võetud.“ (Tarand. Postimees, 10.03.2008)

„Kas midagi on võimalik TEHA, et Eesti ajakirjandus muutuks valgemaks, ausamaks ja tasakaalustatumaks? Jah, muidugi. Kas see puudutab ka kommentaare, iseäranis anonüümseid? Kindlasti. Aga eelkõige puudutab see toimetusi, pidevat ja heal tasemel toimetuskontrolli ja väljaannete selgepiirilist juhtimist kui praeguse „hea ajaleht teeb ennast ise“ filosoofia järgi toimub.“ (Kaalep. Sirp, 21.03.2008)

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

4.1 Järeldused

Järeldustes annan vastused uurimisküsimustele vastavalt nende püstitamise järjekorrale ja esitusele tulemuste peatükis.

4.1.1 Meediakriitika objektid

Kõigepealt vastan küsimusele, mida Eesti meedia enese juures kritiseerib. Annan lühidalt ülevaate kategoriseeritud kriitikaobjektidest.

Kriitika meedia sisu osas

- 1) *Negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia.* Ilmnes, et paljud kriitikud heidavad Eesti meediale ette moonutatud ühiskonnapildi loomist. Selle loomise soodustajana nähakse erinevaid ebakohti. Kritiseerimist leidis väljaannete keelekasutus, mis on muutumas üha agressiivsemaks ja negatiivsemaks, lisaks on levinud tendents sündmusi üle dramatiseerida, üritades haarata meediakasutajat tugevalt ülepaisutatud materjaliga. Seda nähakse ohtliku tendentsina ka seetõttu, et meedia negatiivne suhtumine võib kergesti üle kanduda kasutajale. Toodi välja ka meedia ülemäärane negatiivne hoiak avaliku sektori ja poliitikute suhtes. Samast probleemist rääkis ka Denis McQuail, kelle arvates on meedia ja poliitikute vahelised suhted muutunud liiga kisklevaks ja süüdistajalikuks.
- 2) *Liigne meelelahutuslikkus.* Artiklite autorid kritiseerisid liigset suunitlust meelelahutusliku sisu tootmisele. Siinkohal tõid aga paljud välja paratamatu tendentsi: turusurve mõjutab äriettevõtteid sedavõrd, et muud moodi ei jääks nad ellu. Ja just seetõttu on meelelahutuslikkusele panustamine mingil määral nende arvates õigustatud. Mitu autorit arvasid, et meedia ei saa olla palju parem ühiskonnast, milles ta tegutseb. Niisiis nähakse nihet ühiskonnas üldisemalt, väärtushinnangute üldisemat muutumist. Pealispindse meediaga kaasneda võivatest probleemidest on üks olulisemaid kindlasti see, et jäetakse tähelepanu alt välja tegelikult olulised

probleemid, mis kaovad üha paisuva meelelahutusliku meedia hulga sisse.

- 3) *Valge ajakirjanduse kolletumine.* Kritiseeriti meelelahutusliku meedia ja tõsise ajakirjanduse piiride hägustumist ja kollaste elementide levimist valgesse ajakirjandusse. Kuigi vaadeldaval perioodil ilmunud artiklite autorite arvates ei ole valge ajakirjanduse kolletumine Eestis veel väga suur probleem, näevad nad ohtlikku tendentsi leviku hoogustumises.
- 4) *Seksismi levik.* Seksismi osakaalu suurenemist meedias kritiseeris vaid üks autor. Ta leidis, et mida kvaliteetsem meedia, seda varjatumad on seal seksismiilmingud. Seksismi levimise suurenemise põhjustena nägi ta eelkõige seksistlike artiklite arvu kasvumist ning meelelahutusliku meedia hulga järkjärgulist paisumist.

Kriitika meediategijate osas

- 5) *Ajakirjandusnormide eiramine, ajakirjanike ebaprofessionaalsus.* Meediatöötajate ebaprofessionaalset tegevust kritiseeriti mitme eri nurga alt. Olulise probleemina kerkis esile meedia tegevus õiguskaitseorganite kahtluse alla sattunud isikute suhtes. Liigne meediakajastus ja sellega seoses „õigusemõistja“ rolli võtmine häirib sagedasti kohtute tööd. Ajakirjanikke kritiseeriti just seetõttu, et nende poolt avalikusele esitatud info on tihti vale ja ebapädev, mis tuleneb enamasti ajakirjanike kehvast õigussüsteemi tundmisest. Samuti leidis selle kategooria all kritiseerimist tendents, et meedial on alati võimalus oma ebaeetilisi või –professionaalseid tegusid põhjendada ajakirjandusvabaduse olemasoluga. Ajakirjanikelt oodatakse rohkem eetilist käitumist, traditsioonilistest ajakirjandusnormidest kinnipidamist, tasakaalustatuse printsiibi täitmist, labasuse vältimist ja faktide hoolikamat kontrollimist. Mitu autorit leidsid, et kuigi meedia ise on ühiskonna suhtes tugevalt kriitiline, siis meedia enda kriitikataluvus ja eneseanalüüsimine on seevastu allpool igasugust arvestust.
- 6) *Kodanikuõiguste rikkumine.* Kodanikuõiguste rikkumise all kritiseeriti enamjaolt meediakogemusega inimeste teadmatuse ära kasutamist. Näiteks toodi uudiste- ja politseisaated, kus näidatakse inimesi, kes sündmusega seotud ei ole või oleks

sündmuse dramaatilisust arvestades eetiline filmimata jätta. Sõnavabaduse analoogina püstitub siinkohal küsimus sellest, kas ajakirjanikel on õigus kõike ja kõikjal kajastada, põhjendades seda sõnapaariga 'avalik huvi'. Teisalt leidus selle kategooria all ka vastukriitikat, kus Merit Kopli kritiseeris meedia süüdistajaid kohtute menetluses olevate süüasjade kajastamisel. Kopli peavadki ajakirjanikud kahtlusaluste käekäigust kirjutama, kuna vastasel korral kohtumõistmine küll toimub, kuid avalikkus ei tea sest midagi.

- 7) *Eesti ajakirjanike suhestumisprobleemid Vene kogukonnaga.* Eesti meedia oskamatus või suutmatust suhestuda Vene kogukonnaga kritiseerisid kaks autorit. Nad leidsid, et Eesti meedia ei suuda venelastega tulemuslikku kontakti saavutada. Kui eesti – ja venekeelsed meediaväljaanded kirjutavad erinevatest asjadest, siis ei saa ka imestada, et ühtse infovälja tekkimine mitte kuidagi ei õnnestu. Postimehe näitel kritiseerib üks autoreist, et vene lugejateni jõuavad uudised hiljem kui eesti lugejateni, samuti jõuab vene lugejateni kaks korda vähem informatsiooni. See tähendab, et uudised jõuavad venekeelse Postimehe lugejateni toimetaja subjektiivse lahterdamise järgi. Meediatöötajate roll integratsiooniprotsessis ja ühise tähendusvälja loomisel jääb seega väikseks, kuigi toimetuste omavahelise suhtlemise intensiivistumise korral võiks infoedastuse ühtsus ka ühiskonna erinevaid kogukondi liita.
- 8) *Ärapanemismentaliteedi ja kultuurituse levik.* Nende kriitikaobjektide puhul on eriti oluline ühiskondliku mõju aspekt, mis tähendab, et kui ühiskonda kujundav meedia võtab omaks ja kasutab valimatult kultuurituid vahendeid, siis on vaid aja küsimus, millal see muutub normiks ühiskonnas laiemalt. Ärapanemismentaliteediga on tihedalt seotud juba varem mainitud viitamine sõnavabadusele, mis justkui vabandan ükskõik millist ebaeetilist käitumist ajakirjanike poolt.

4.1.2 Meediakriitika temaatika Eesti trükiajakirjanduses

Alljärgnevalt esitan kontsentreeritud kujul vastused teisele uurimisküsimusele: kas ja millisel määral Eesti meedia arutleb meediakriitika temaatikal? Millised teemad tõstatuvad meediakriitikat käsitlevas arutelus?

Meediakriitika rolli üle arutletakse, kuid sel teemal avaldatud artiklite hulk on vähemalt vaadeldavad perioodil suhteliselt väike: Eesti meediakriitikat (meediakriitika olemuse üldisem käsitlus, ei hõlma meedia kritiseerimist) käsitles oma artiklites vaid kümnekond autorit.

Peaaegu kõik töös analüüsitud meediakriitilised või meediakriitika üle arutlevad artiklid olid oma olemuselt arvamused. Kriitikud avaldasid mõtteid, milline olukord nende arvates on ja milline see võiks olla. Uurides jäi läbiva muustrina silma üksikute meediakriitiliste artiklite ilmumine. Regulaarsust või järjepidevust ei olnud võimalik täheldada.

Meediakriitika umbmäärasus

Üks läbivamaid teemasid meediakriitikast kirjutavates artiklites oli erinevate meedialiikide eristamise olulisus. Peeti silmas seda, et kritiseerides tuleks kõigepealt konkretiseerida kriitika objekt. See on oluline põhjusel, et kritiseerides meediat üldiselt, hägustub kriitika tegelik objekt ja seetõttu ei pruugi kriitika üldse sihile jõudagi. Kriitika adekvaatsuse ja täpsuse huvides tuleks seega kõigepealt vahet teha erinevatel meedia liikidel ja kritiseerides määrata täpselt kriitika objekt.

Meediakriitika ülemäärane abstraktsus tekitab omakorda ebakommunikatiivsust, kuna kritiseerija kritiseerib, kuid kriitika sihi täpse määratlematuse korral võib tegelik objekt seda mitte tähele panna ja hoopis kõrvalseisjad end puudutatuna tunda.

Samuti toodi välja aspekt, et meediakasutajal ja –kritiseerijal võib kriitikaobjekti määratlemisel olla suhteliselt raske orienteeruda, kuna üheseid määratlusi meedia erinevate liikide vahel ja suhtes ei ole, pole kujunenud ühtset arusaama ega mõisteid meedia erinevate vormide kohta. Piiride hägustumien jätab üha enam tõlgendamisruumi ja nii muutub meediakriitika konkreetsuseta üha nürimaks.

Meediakriitika madal tase

Selgus, et artiklite autorite arvates ei ole seatud meediale seatud ühiskondlikul tasandil ühtseid ootusi, mistõttu on õiglase meediakriitika tegemine väga keeruline. Seda just seepärast, et pole kindlalt väljakujunenud määratlusi meedia erinevatele vormidele või alaliikidele.

Autorid on ka üsna ühtsel seisukohal, et sügavat analüüsivat meediakriitikat on Eestis väga vähe. Ja meediakriitika kultuuri arenemisele ei aita kaasa ka meedia ise, kuna väga tihti pareeritakse igasugune kriitika ja summutatakse eos. Konstruktivistset dialoogi meediakriitika osas tekib väga harva, enamasti ei üritatagi mõtestatud kriitikat paremaks muutumise eesmärgil ära kasutada, vaid asutakse kritiseerija suhtes kaitsepositsioonile ja arvustajat süüdistatakse laimamises või suukorvistamise katses.

4.2 Diskussioon

Lähtudes Nordenstrengi (1999) definitsioonist, milles meediakriitikat käsitletakse kui teaduslikel alustel põhinevat meedia talitluse kirjeldamist ja hindamist peamiselt kontentanalüüsi meetoditega, võiks väita, et meediakriitikat Eestis ei olegi. Võttes aluseks aga näiteks Epp Laugu definitsiooni, kus meediakriitikat vaadeldakse kui arutelu meedia sisu ja vormi üle, on meediakriitika ja meediakriitika temaline diskussioon vähemalt mingil määral Eestis olemas.

Teaduslikel alustel põhineva meediakriitika tegemine oleks iseenesest huvitav ja võibolla reaalselt mõjujõudu omav pretsedent Eesti meedias ja pälviks usutavasti mõnevõrra rohkem tähelepanu kui senised arvamuskriitikad.

Tulemuste analüüsimisel ilmnes, et suur hulk töö teoreetilises osas välja toodud diskursustest (meediakriitika käsitlustest, konkreetsetest meediakriitika objektidest) on väga aktuaalsed ka Eesti meediakriitika temaatika kontekstis.

Näiteks meediakriitika objektide puhul, millest kirjutades tõi McQuail (2003) välja meedia sisu muutumise üha sensatsioonilisemaks, ülbemaks, agressiivsemaks; samal ajal aga tasakaaluka ja usaldusväärse informatsiooni osakaal väheneb. Analoogsed objektid selgusid

ka töö uurimistulemustest. Samuti kirjutas McQuail meedia liigsest küünilisusest suhetes poliitikutega ning seda kritiseeriti ka mitmes valimisse võetud artiklis.

Ühelt poolt peaks meediakriitika olulisus ja roll meedia tegevuse hindajana järjest kasvama, kuna meedia ja kogu sinna alla kuuluv on pidevas muutumises (mis on eriti hästi märgatav internetimeedias) ja erinevate meediavormide/meedialiikide piiride määratlemine on üha keerulisema. Teisest küljest, meedia mõjuvälja ja –jõu laienemise (millega peaks kaasas käima ka vastutuse suurenemine) ning meedia kõikjalejõudmise tingimustes muutub meediakriitika tegemine ja selle tulemuslik kommunikeerimine omakorda järjest raskemaks ülesandeks.

Mis võivad olla põhjaliku meediakriitika puudumise põhjused Eestis? Kõigepealt võibolla see, et Eestis ei tajuta meediakriitika rolli olulisust. Ajakirjandusvabadus ja sõnavabadus, millele kõik meediaväljaanded rõhku panevad, on vabandustena niivõrd mõjusad, et keegi ei oska ega suuda sellele vastu vaielda. Ajakirjandusvabadus on muidugi õrn teema, sest ühelt poolt on see hädasti vajalik, teisalt võimaldab ainuüksi sellele apelleerimine omakorda ärapanemismentaliteedi levimist. Olukorras, kus kõige ja kõigi avalikku eksponeerimist peetakse ühiskondlikuks normiks, saab ajakirjanik alati öelda, et tegemist on avaliku huvi või ajakirjandusvabadusega. Isegi siis, kui see ei ole kõige eetilisem või moraalselt õige. Ajakirjandusvabadusele apelleerimine aga summutab kõik vastuväited juba varases staadiumis.

Kahjuks puuduvad andmed selle kohta, kui palju inimesed meediakriitilisi artikleid loevad või mõtisklevad ise meediakriitika teemal. Seega on väga raske hinnata, kui teadlikud meedia erinevatest liikidest või meedias esinevatest probleemidest keskmine lugeja on. Eeldada võib, et teadlikkuse tase ei ole kõrge, sest nagu artiklitestki selgus, ei ole ka meediaekspertide seas ühest arusaama meedia toimimisest ja meedia erinevatest liikidest, rääkimata mõistete defineerimisest. Niisiis ei oleks imestama panev, kui ilmneks, et keskmisele meediakasutajale meediakriitilised artiklid eriti korda ei läheks. Võibolla ei peagi tavakasutaja meediakriitikast väga teadlik olema, sest sel teemal peaksid kirjutama ja kirjutavadki ju enamasti pikaajase meediatöö kogemusega inimesed.

Eesti meediakriitika häda võib paljuski olla tingitud ka sellest, et kriitika on tihti esitatud (nagu Ilmar Raag määratlus) moraliseerivas toonis. Ja kui ainuüksi sõna 'meediakriitika'

seostub targutamise ja hurjutamisega, on kritiseeritavate üsna loomulik reaktsioon tõrjuv ja omaksvõtmatu. Tekib justkui surnud ring, kus kritiseeritav üritab kriitikat kas summutada või kriitikut valimatult vastu rünnata ja süüdistama asuda. Konstruktivistset lahendust sellise käitumismustri puhul ei saagi tekkida.

Meediaeksperte, kes on võimelised meediakriitikat tegema ja sel teemal sõna võtma, peaks meil ju leiduma. Iseasi on see, kui võrd huvitatud nad on meedia kritiseerija rolli astumisest. Kui meedia kriitikataluvus oluliselt ei tõuse, siis ei ole imestamapanev, et meedia kritiseerimisest oma renomee säilimise huvides pigem hoidutakse. Ja seda just põhjusel, et meedia võimuses on kritiseerijate tegevust tõlgendada laimamise ja kontrollipüüdena.

Edasised uurimisvõimalused

Meediakriitika temaatika Eesti meedias väärib kindlasti edasist uurimist. Põhjuseid võib välja tuua mitu: 1) nimetatud teemat on (vähemalt Eestis) väga vähe uuritud, 2) meediakriitikat käsitlevatel töödel võiks ideaalis olla konkreetne praktiline väärtus, s.t et meediakriitikud või meediategijad saaksid uurimistulemusi oma töös konstruktiivselt ära kasutada kas a) meediaregulatsiooni edendamise seisukohast või b) meediakasutajate meediakriitika-alase teadlikkuse tõstmise näol, 3) kuna meediakriitika uurimine on osa meediauuringutest, aitaks nimetatud uurimine kaasa kogu meediateooria paremale mõistmisele ja uurimisvälja laiendamisele.

Uurimisteedadena pakuksin esmalt välja näiteks meediakriitika objektide defineerimisega seotud probleemid, meediakriitika tulemuslikkuse/läbikukkumise põhjused, erinevate riikide praktilise meediakriitika võrdluse, samuti võiks uurida, kui keeruline/lihtne on tavalisel meediakasutajal jõuda selleni, et tema meediakriitiline kirjutis ajalehes avaldataks jm.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös uurisin Eesti meedia enesekriitika temaatikat, eesmärk on saada vastus kahele põhilisele küsimusele: 1. mida Eesti meedia enese juures kritiseerib? ja 2. millisel määral arutletakse meediakriitika temaatikal, millised seisukohad ja mis teemad kerkivad meediakriitika rolli üle arutledes?

Uurisin 2008. aastal Postimehe, Eesti Päevalehe, Sirbi ja Eesti Ekspressi paberväljaannetes ilmunud meediakriitilisi või meediakriitikast kirjutavaid artikleid.

Artiklitest kogutud kriitiliste tekstiosade kategoriseerimisel (vastamaks esimesele uurimisküsimusele) ilmnnes, et vaadeldaval perioodil ilmunud kriitika võib jagada kahte suuremasse kategooriasse: kriitika meedia sisu osas ja kriitika meediategijate suhtes. Mõlemad kategooria alla rühmitus omakorda neli konkreetsemat kriitikaobjekti.

Kategooria ‚kriitika meedia sisu osas‘ all kritiseeriti meediat eelkõige sisust lähtuvalt ning kriitika jagunes nelja alamkategooriasse: 1. negatiivne, dramatiseeriv, reaalsust moonutav meedia, 2. liigne meelelahutuslikkus, 3. valge ajakirjandus ja 4. seksismi ilmingud.

Kategooria ‚kriitika meediategijate suhtes‘ alla koondasin kriitika, mis oli suunatud eelkõige ajakirjanikele, meediategijatele. Selle kategooria alamkategooriateks olid: 1. ajakirjandusnormide eiramine, ajakirjanike ebaprofessionaalsus, 2. kodanikuõiguste rikkumine, 3. Eesti ajakirjanike suhestumisprobleemid Vene kogukonnaga ja 4. ärapanemismentaliteedi ja kultuurituse levimine.

Meediakriitika teemalisel arutelus (vastamaks teisele uurimisküsimusele) eristasin samuti kaks olulisemat teemade rühma. 1. ‚meediakriitika umbmäärasus‘ - väga paljud autorid olid seisukohal, et meediakriitikat tehes on kõigepealt tähtis väga täpselt määratleda kriitikaobjekt, sest kogu meedia arvustamine on sihitu, kriitika on umbmäärane. 2. ‚meediakriitika madal tase‘ - autorite seisukohtadest ilmnnes, et Eesti meediakriitika taset peetakse üsna madalaks, samuti on meediakriitika probleemipüstitus võrdlemisi segane ja tõsist meediakriitilist debatti ei ole tekkinud.

SUMMARY

Media self-criticism in the Estonian media

This Bachelor's Thesis concentrates on research into the aspect of self-criticism in the Estonian media, the aim is to answer two main questions. The first question is: what does the Estonian media criticise about itself? The second question is: to what extent does a discussion on the aspect of media criticism take place and what topics arise when arguing the role of media criticism?

The research is based on articles published in 2008 about media criticism or criticism of the media in the paper format of the daily newspapers *Postimees & Eesti Päevaleht* and weekly newspapers *Sirp & Eesti Ekspress*.

It appeared that when categorising critical parts of the texts from the articles (in order to answer the first question) criticism during this period could be divided into two major categories: criticism regarding the content of the media and the criticism against the media makers. Four more concrete objects of criticism could be distinguished under both categories.

The category "criticism regarding the content of the media" criticism of the media was mainly based on the content and it could be divided into four subcategories as follows:

- a) the media that is negative, dramatising, altering reality;
- b) too much of an entertainment component;
- c) white journalism;
- d) examples of sexism.

The category "criticism against the media makers" includes criticism that is directed firstly at the journalists, the media makers. The subcategories of this category were the following:

- a) a disregard of journalistic norms, unprofessionalism of journalists;
- b) violation of civil rights;
- c) problematic relations between the Estonian journalists and the Russian community;
- d) a denigrating mentality and propagation of the philistine attitudes.

In discussion regarding the media criticism (in order to answer the second question of the research) two major themes could be distinguished as follows:

1. “ambiguity of the media criticism” – very many authors held the view that when the media is criticised, it is essential to specify the object of criticism because criticism of the whole media is aimless, the criticism is ambiguous.
2. “the low level of the media criticism” – from the viewpoints of the authors it was evident that the level of Estonian media criticism is considered relatively low. Identifying the problem areas of the media criticism is relatively vague and there is no real debate regarding media criticism.

Kasutatud kirjanduse loetelu:

- 1) Avaliku Sõna Nõukogu. *Avaliku Sõna nõukogu avas meediakriitika rubriigi*.
<http://www.asn.org.ee/meediakriitika.php?action=view&id=10>, aprill, 2009.
- 2) Denzin, Norman K., Lincoln Yvonna S. (2000) *Handbook Of Qualitative Research – 2nd ed.* London: Sage Publications Ltd, 12.
- 3) Fairclough, N. & R. Wodak. (1997). *Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- 4) Ibrus, I. (1999). Meediakriitika osav promo. *Eesti Ekspress*, 22.06.1999, URL
(kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/arhiiv/1999/25/areen/Meedia.html>
- 5) Kruusmaa, S. (2007). Allikmaa: Eestis pole tõsiseltvõetavat meediakriitikat. *Äripäev*,
04.10.2007, URL (kasutatud mai 2009)
<http://www.ap3.ee/Default2.aspx/Default2.aspx?ArticleID=04e3fc74-f0d2-4d00-91ce-acd68c35f04e>
- 6) Lauk, E. (2006). *Meediakriitika – mis ja milleks?* <http://vp2001-2006.vpk.ee/img/pilt.php?gid=66009>, aprill, 2009.
- 7) Lauk, E. (2006). *Meediakriitika – mis ja milleks?* <http://vp2001-2006.vpk.ee/img/pilt.php?gid=66008>, aprill, 2009.
- 8) Lauk, E. (2006). *Meediakriitika: mis? milleks? kuidas?*
<http://www.asn.org.ee/meediakriitika.php?action=view&id=18>, aprill, 2009.
- 9) McQuail, D. (2003). *Media Accountability and Freedom of Publication*. USA: Oxford University Press Inc.
- 10) Nordenstreng, K. & M. Griffin. (1999). *International Media Monitoring*. USA: Hampton Press Inc.

LISA 1

Valimisse võetud artiklite loetelu:

- 1) Arujärv, E. (2008). Evi Arujärv: Info kõveras ruumis. *Eesti Päevaleht*, 03.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/443711>.
- 2) Arujärv, E. (2008). Evi Arujärv: Õigluse võidu nimel? *Eesti Päevaleht*, 11.04.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/210308/esileht/arvamus/315445.php>.
- 3) Arujärv, E. (2008). Idealism on ilus... *Sirp*, 14.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=298:idealism-on-ilus&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3197.
- 4) Herkel, A. (2008). Kodaniku- või ärapanemisühiskond? *Sirp*, 07.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=262:kodaniku-v-i-apanemis-hiskond&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3196.
- 5) Hõbemägi, P. (2008). Anonüümsed kommentaatorid ahju! *Eesti Ekspress*, 29.02.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/AFBFB8A6D5301F7FC22573FC0042DD60>.
- 6) Kaalep, T. (2008). Enesekindluse tööstusharu. *Sirp*, 21.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=326:enesekindluse-t-stusharu&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3198.
- 7) Karu, M. (2008). Suveajakirjandus. *Eesti Ekspress*, 08.08.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/F6F1739669E4525BC225749B0033155A>.
- 8) Kesküla, K., Nestor, S. & Tõnson, M. (2008). Neljas võim kolib internetti... *Eesti Ekspress*, 14.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/A38F8E7665796656C22574080043BFF2>.
- 9) Kooli, R. (2008). Seksism meedias – tõusev trend. *Eesti Ekspress*, 03.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/C339B552B34186DEC22574D4003CB27A>.

- 10) Kopli, M. (2008). Merit Kopli: mis teeb muret tänases ajakirjanduses. *Postimees*, 04.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/210308/esileht/arvamus/315445.php>.
- 11) Korv, N. (2008). Neeme Korv: kummitused. *Postimees*, 16.05.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/180508/esileht/arvamus/330906.php>.
- 12) Kotjuh, I. (2008). Igor Kotjuh: Eestivenelane tahab rääkida. *Eesti Päevaleht*, 11.07.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/435118>.
- 13) Kruut, M. (2008). Meediaarvustus: paremaid mõtteid! *Postimees*, 04.01.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/080108/esileht/meedia/304298.php>.
- 14) Kärmas, M. (2008). Tõe devalveerumine meedias ehk Kuhu kadus rahva usaldus? *Eesti Päevaleht*, 31.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/446779>.
- 15) Lauk, E. (2008). Ajakirjandusest ja kriitikast. *Sirp*, 29.02.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=228:ajakirjandusest-ja-kriitikast&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3195.
- 16) Lauk, E. (2008). Mõtteid ajakirjanduseetikast. *Sirp*, 28.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=374:m-tteid-ajakirjanduseetikast&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3199.
- 17) Loog, A. (2008). Sõnavabaduse võlu ja valu. *Sirp*, 21.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=327:s-navabaduse-v-lu-ja-valu&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3198.
- 18) Maimik, A. (2008). Andres Maimik: avalik-õiguslik igavus. *Postimees*, 13.02.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/140208/esileht/arvamus/311518.php>.
- 19) Meikar, S. (2008). Silver Meikar: suukorvistame poliitikud. *Postimees*, 31.01.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/280208/esileht/arvamus/309254.php>.
- 20) Paulus, K. (2008). Taastagem ajakirjanduskapital! *Eesti Ekspress*, 08.08.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/7887BC3FA52BF28DC225749D002109B9>.
- 21) Pilvre, B. (2008). Lihtne elu, naised ja ajakirjandus. *Eesti Ekspress*, 01.08.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/9C585991710D634AC2257495004493EE>.

- 22) Postimees rikkus head ajakirjandustava (2008). *Postimees*, 27.05.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/300508/esileht/meedia/333305.php>.
- 23) Postimees rikkus head ajakirjandustava (2008). *Postimees*, 14.06.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/170608/esileht/meedia/336731.php>.
- 24) Pullerits, P. (2008). Meediaarvustus: mis leht on seksikaim? *Postimees*, 22.01.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/240108/esileht/meedia/307498.php>.
- 25) Põld, T. & Hanschmidt, D. Justiitsminister Langi väide kohtunike meediahirmust ei vasta tõele. *Postimees*, 03.11.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/?id=45696>.
- 26) Pärn, M. (2008). Nädala kiri: labasuse vastu. *Postimees*, 20.06.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/200608/esileht/arvamus/337752.php>.
- 27) Raag, I. (2008). Ilmar Raag: Kuidas sügist üle elada? *Eesti Päevaleht*, 23.07.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/436205>.
- 28) Raag, I. (2008). Jaamast, kust rong just mööda läks. *Postimees*, 21.06.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/020908/esileht/ak/337914.php>.
- 29) Raag, I. (2008). Meediakriitika läbipõrumine. *Eesti Päevaleht*, 31.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/446782>.
- 30) Raudam, T. (2008). (Enese)kriitiline meedia? *Eesti Ekspress*, 18.04.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/9CEBECF59E9DBFC3C2257421004F0789>.
- 31) Rull, I. (2008). Ivo Rull: äraspidised meediaauhinnad. *Postimees*, 24.01.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/250108/esileht/arvamus/307932.php>.
- 32) Siram (2008). Siram: surmakuulutused, sünnipäevaõnnitlused ja sõnavabadus. *Postimees*, 18.02.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/190208/esileht/arvamus/312426.php>.
- 33) Tammerk, T. (2008). Tarmu Tammerk: uudis, mida polnud. *Postimees*, 02.05.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/060508/esileht/arvamus/327656.php>.
- 34) Tarand, K. (2008). Kaarel Tarand: enesekaitsest pole abi. *Postimees*, 10.03.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/210308/esileht/arvamus/315445.php>.
- 35) Tarand, K. (2008). Nad tegid seda jälle. *Sirp*, 08.08.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=848:nad-tegid-seda-j-ll&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3214.

- 36) Tarand, K. (2008). Sündmusteta nädal. *Sirp*, 02.05.2008, URL (kasutatud mai 2009) http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=540:s-ndmusteta-n-dal&catid=9:sotsiaalia&Itemid=13&issue=3204.
- 37) Temnikova, O. (2008). Kastreeritud ajakirjandus. *Eesti Ekspress*, 09.05.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/1ECF37FD4DF31AD5C2257435002DD44F>.
- 38) Tähismaa, I. (2008). Kollane press on kõiges süüdi? *Eesti Päevaleht*, 31.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/446780>.
- 39) Uudelepp, A. (2008). Agu Uudelepp: propaganda parim vastumürk. *Postimees*, 13.12.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/?id=58030>.
- 40) Valner, S. (2008). Ajakirjandus kui toit ja meelelahutus kui uni. *Eesti Päevaleht*, 31.10.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.epl.ee/artikkel/446781>.
- 41) Veidemann, R. (2008). Rein Veidemann: Teie inimlik kõrgus! *Postimees*, 04.01.2008, URL (kasutatud mai 2009) <http://www.postimees.ee/060108/esileht/arvamus/304325.php>.